

“แขก” ในโคลงภาพคนต่างภาษาที่วัดโพธิ์
ภาพสะท้อนมุสลิมศึกษาในหมู่ปัญญาชนสยามสมัยต้นรัตนโกสินทร์

จุฬิศพงศ์ จุฬารัตน์*

บทคัดย่อ

ความรู้เกี่ยวกับมุสลิมหรือ “มุสลิมศึกษา” (Muslim Studies) ในสังคมไทยปรากฏอยู่ในหลักฐานทั้งลายลักษณ์และงานสร้างสรรค์ทางศิลปกรรมมาตั้งแต่สมัยอยุธยา เมื่อถึงสมัยรัตนโกสินทร์ความรู้ดังกล่าวยังคงสืบทอดต่อกันมาและนำเสนอสู่สังคมในรูปแบบต่างๆ บทความเรื่องนี้ต้องการอธิบายถึงชุดความรู้เกี่ยวกับมุสลิมกลุ่มต่างๆซึ่งรับรู้ในหมู่ปัญญาชนชาวสยามสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นโดยศึกษาผ่านทางงานประพันธ์และศิลปกรรมที่เกี่ยวข้องกับมุสลิมที่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ซึ่งการรับรู้เกี่ยวกับมุสลิมในหลักฐานดังกล่าวมีรูปแบบที่เป็นสหวิทยาการเกิดจากการผสมผสานภูมิความรู้เดิมที่มีมาตั้งแต่สมัยอยุธยาเข้ากับความรู้ด้านชาติพันธุ์วรรณาที่ได้รับอิทธิพลมาจากโลกทัศน์ตะวันตกซึ่งเข้ามาสู่สังคมสยามตั้งแต่รัชกาลที่ 3 จนเกิดเป็นชุดความรู้และได้รับการจารจารึกไว้ที่มหาวิทยาลัยเปิดแห่งแรกของสยามประเทศ

* อาจารย์ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทนำ

สังคมไทยมีกระบวนการในการศึกษาเรียนรู้ผู้คนต่างวัฒนธรรมมาก่อนที่จะมีการนำระบบการศึกษาแบบตะวันตกเข้ามาเผยแพร่ การรับรู้ของชาวยุโรปหรือคนไทยในยุคก่อนการปฏิรูประบบการศึกษาตามแบบชาติตะวันตกอาศัยองค์ความรู้อันหลากหลายในการศึกษาวิเคราะห์เรื่องราวความเป็นมาของคนกลุ่มต่างๆ แต่ความรู้จำนวนมากที่คนรุ่นก่อนบันทึกหรือนำเสนอในรูปแบบต่างๆ กลับถูกละเลยหรือเพิกเฉยจากคนในสังคมยุคใหม่ที่รับเอาวัฒนธรรมการศึกษาสำเร็จรูปจากตะวันตก เมื่อนานวันความรู้ดังกล่าวก็ค่อยๆ เลือนหายไปจนดูเหมือนสังคมไทยมิได้มีการสั่งสมความรู้ในด้านมุสลิมศึกษาเอาไว้

หากพิจารณาถึงกระบวนการเรียนรู้เกี่ยวกับมุสลิมในสังคมของชาวยุโรปแล้วจะเห็นว่ามิมีมาช้านานอย่างน้อยตั้งแต่ในสมัยอยุธยา นอกจากหลักฐานประเภทลายลักษณ์ซึ่งกระจัดกระจายอยู่ในเอกสารต่างๆ ยังมีรูปรอยทางวัฒนธรรม อาทิ จิตรกรรม สถาปัตยกรรม หรืองานศิลปะหลายแขนงที่สะท้อนถึงองค์ความรู้บางอย่างในสังคมไทยที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมอิสลามและประชาชาติมุสลิม องค์ความรู้ดังกล่าวมีลักษณะที่อาจเรียกได้ว่าเป็น "สหวิทยาการ" ตามนิยามในระบบการศึกษายุคปัจจุบัน โดยรวบรวมศาสตร์หลายแขนงสาขามาใช้ร่วมกันเพื่ออธิบายเรื่องราวเกี่ยวกับคนมุสลิมหรือที่ชาวยุโรปมักเรียกอย่างรวมๆ ว่า "แขก"

ชาวยุโรปเรียกมุสลิมกลุ่มต่างๆ อย่างรวมๆ ว่า "แขก" จำกัดความให้ใช้เรียกชนชาติต่างๆ ทางตะวันตกของประเทศไทยที่เป็นชาวอินเดีย อิหร่าน อาหรับ หรือกลุ่มที่มาจากเอเชียกลาง ซึ่งส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม ส่วนชนชาติอื่นๆ ที่อยู่ทางตะวันตกที่ไม่ใช่พวกฝรั่งหรือพวกแขกที่นับถือศาสนาอิสลามก็เรียกว่าแขกได้โดยอนุโลม เช่น แขกฮินดู ภายหลังชนชาติ

มลายูก็เรียกว่าแขกไปด้วย จากการศึกษาเอกสารและหลักฐานทางประวัติศาสตร์ไทย อาจจำแนกแขกที่เข้ามาอาศัยตั้งถิ่นฐานในสยามได้ 2 กลุ่มคือแขกที่นับถือศาสนาอิสลามหรือที่เรียกว่ามุสลิมได้แก่ แขกมลายู แขกจาม แขกยะวา (แขกชวา) แขกมกกะสัน และแขกเจ้าเซ็น (แขกมะหังน) เป็นต้น ส่วนอีกพวกหนึ่งคือแขกที่นับถือศาสนาอื่นได้แก่ แขกพราหมณ์ หรือแขกฮินดู และแขกซิกข์ ชาวสยามใช้คำว่า “แขก” ในความหมายของคนแปลกถิ่นต่อมาก็ใช้เรียกกลุ่มประชากรที่มาจากฝั่งตะวันตกซึ่งไม่ใช่พวกฝรั่ง หากต้องการแบ่งพวกก็จะเพิ่มชื่อถิ่นฐาน เชื้อชาติ หรือลัทธิศาสนาที่นับถือต่อท้ายคำว่าแขกเพื่อแบ่งประเภทเช่นแขกจาม แขกชวา แขกเมืองโคระसान² และแขกเจ้าเซ็น เป็นต้น

ในสังคมไทยความรู้เกี่ยวกับเรื่องราวของมุสลิมหรือผู้ที่นับถือศาสนาอิสลามมีมายาวนาน แม้ว่าในทัศนะของเอกสารจำนวนหนึ่งจะมองคน

¹ สารานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน 4 (2213) : 2272-2273.

² คูระซาน (Khurazan) หรือ โคระซาน (Khorazan) เป็นแคว้นซึ่งตั้งอยู่ทางตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศอิหร่าน ใกล้กับทะเลสาบแคสเปียน คำว่า “แขกเมืองโคระसान” จึงหมายถึงมุสลิมที่มาจากแคว้นคูระซานหรือชาวคูระซะนี (Khurazani) มีชาวคูระซานหลายคนรับราชการและตั้งถิ่นฐานอยู่ในสยาม ดังปรากฏข้อความในหนังสือสำเภาษัตริย์สุลัยมานว่ามีชาวคูระซานเข้ามาตั้งถิ่นฐานในสยามมากจนทำให้ชาวสยามเข้าใจว่าอิหร่านคือ คูระซาน (ดูรายละเอียดใน จุฬิศพงศ์ จุฬารัตน์, “อกาหมูฮัมมัด แอสตะระบาดิ อัครมหาเสนาบดีชาวอิหร่านในราชสำนักสมเด็จพระนารายณ์,” ศิลปวัฒนธรรม 20 (กุมภาพันธ์ 2542): 107. ; Muhammad Rabi, *The Ship of Sulaiman*, translated by John O' Kane (London : Routledge & Paul Keagan, 1972), p. 99.)

เหล่านี้ว่า เป็นพวกแปลกแยกและ “มิจอชาติรัฐ”³ แต่ในทางปฏิบัติแล้วดูเหมือนชาวสยามจะคุ้นเคยกับการอยู่ร่วมกับมุสลิมกลุ่มต่าง ๆ มายาวนานไม่แพ้ชาวจีนหรือชนชาติอื่นๆ ค่าที่มุสลิมจำนวนมากมีผลประโยชน์ร่วมกับชาวสยามทำให้การพึ่งพาอาศัย การแลกเปลี่ยนทางสังคมวัฒนธรรมเกิดขึ้นในหลายระดับ ตั้งแต่รากหญ้าไปจนถึงชนชั้นนำของสังคม การเรียนรู้ในการอยู่ร่วมกันค่อย ๆ สังคมจนกลายเป็นประสบการณ์และถ่ายทอดอยู่ในหลักฐานทางประวัติศาสตร์ทั้งที่เป็นลายลักษณ์อักษรและมิใช่ ยกตัวอย่างจิตรกรรมฝาผนังวัดเกาะแก้วสุทธาราม จังหวัดเพชรบุรี ศิลปะสมัยอยุธยาตอนปลายมีภาพเตียรถ์ซึ่งมาลงภูมิพระพุทธรเจ้า บรรดาเตียรถ์เหล่านั้นบางพวกแต่งกายแบบแขกมุสลิมซึ่งสะท้อนถึงทัศนคติด้านหนึ่งของความเป็นคนนอก (ศาสนา) ของมุสลิมในสังคมสยาม แต่ในจิตรกรรมฝาผนังเช่นเดียวกันก็ให้ภาพสะท้อนอีกด้านหนึ่งเกี่ยวกับบทบาทของมุสลิมในฐานะพ่อค้า ทหาร หรือแม้แต่ภาพชนที่ที่รับใช้อยู่ในราชสำนักซึ่งปรากฏอยู่ที่หอเขียน วังสวนผักกาด⁴

ในทัศนะของผู้เขียนแหล่งรวบรวมภูมิปัญญาความรู้เกี่ยวกับมุสลิมที่น่าสนใจแห่งหนึ่งในสังคมสยามก่อนสมัยใหม่เห็นจะได้แก่ที่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม หรือวัดโพธิ์ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้ปัญญาชนในยุคนั้นรวบรวมสรรพวิชาความรู้สาขาต่าง ๆ แล้วจารึกเก็บไว้ชุดความรู้เกี่ยวกับมุสลิมยุคแรกของสยามที่พระอารามแห่งนี้ประกอบไปด้วยจารึกและภาพเขียนซึ่งเป็นการรวบรวมและบันทึกความรู้ด้านมุสลิมศึกษาในสังคมไทยไว้เป็นแห่งแรกก็ว่าได้ ที่น่าสนใจไปกว่านั้นก็คือวัดโพธิ์เป็นพระ

³ กฎหมายตราสามดวง เล่ม 5 (พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2507), หน้า 98.

⁴ จุฬิศพงศ์ จุฬารัตน์, “ชนที่แขกในราชสำนักอยุธยา” ศิลปวัฒนธรรม ฉบับที่ 21, 6 : 89.

40 “แขก” ในโคลงภาพคนต่างภาษาที่วัดโพธิ์

อารามทางพระพุทธศาสนาแต่กลับปรากฏภาพและเรื่องราวเกี่ยวกับคนต่างเชื้อชาติศาสนาอยู่ภายในพระอารามหลวงแห่งนี้ โดยเฉพาะมุสลิมซึ่งเป็นพวกที่มีโลกทัศน์ ความเชื่อ และวัฒนธรรมแตกต่างจากชนชาวสยามทั่วไป ความรู้ดังกล่าวย่อมแสดงให้เห็นว่าสังคมสยามในอดีตยอมรับ และรู้จักเรียนรู้วิถีชีวิตของผู้คนซึ่งมีความแตกต่างทางความเชื่อ สังคมและวัฒนธรรม ผู้นำในยุคก่อนยังมิได้มีความคิดในการสร้างชาติไทยเหมือนที่ผู้นำประเทศในสมัยหลังๆพยายามให้เกิด จนอาจกล่าวได้ว่าปัญญาชนสยามยุคจารีตมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับมุสลิมกลุ่มต่างๆในระดับที่ทำให้สามารถอยู่ร่วมกับคนเหล่านี้ได้อย่างเป็นปกติสุข การศึกษาและทำความเข้าใจเกี่ยวกับภูมิปัญญาของคนในอดีตจึงน่าจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งที่จะทำให้คนยุคใหม่เข้าใจปัจจุบันและอนาคตมากขึ้น

มุสลิมในสังคมยุคต้นรัตนโกสินทร์

สังคมสยามในยุคจารีตมิได้มีลักษณะเป็นรัฐของชนชาติเดี่ยวอย่างที่ผู้นำไทยในยุคสมัยใหม่พยายามโน้มนำให้เกิดปรากฏการณ์ดังกล่าว⁵ สภาพสังคมยุคจารีตของสยามมีลักษณะที่อาจเทียบเคียงได้กับความเป็นพหุสังคม (Plural Society) ตามแนวคิดด้านสังคมวิทยาสมัยใหม่⁶ ลักษณะของสังคมแบบพหุชาติเกิดขึ้นตั้งแต่ช่วงสมัยอยุธยาโดยเฉพาะหลังการเสียกรุงครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2112 ซึ่งการพ่ายแพ้ในครั้งนั้นส่งผลให้ไพร่พลชาวสยามถูกกวาดต้อนไปเป็นเชลยยังหงสาวดีเป็นจำนวนมาก ความขาดแคลน

⁵ ยุคจารีตในที่นี้ผู้เขียนหมายถึงช่วงเวลาที่ยังอยู่ภายใต้โลกทัศน์และชีวิตทัศน์แบบเดิมที่มีมาแต่ครั้งบูรพกาลจนถึงช่วงสมัยที่อิทธิพลความคิดแบบตะวันตกเริ่มแผ่เข้าสู่สยามประมาณรัชกาลที่ 4 – รัชกาลที่ 5 ซึ่งเริ่มมีการนำแนวคิดของตะวันตกเข้ามาประยุกต์ในลักษณะต่างๆ สำหรับแนวคิดเรื่องรัฐชาตินิยม (National State) น่าจะเริ่มก่อตัวขึ้นเมื่อสยามได้รับผลกระทบจากการขยายอาณานิคมของชาติตะวันตกทำให้มีความจำเป็นต้องสร้างรัฐแบบรวมศูนย์ในรัชกาลที่ 5 ต่อมาในรัชกาลที่ 6 แนวคิดรัฐชาติก็เริ่มชัดเจนมากขึ้น จนถึงสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม แนวคิดเรื่องรัฐของชนชาติไทยก็กลายเป็นนโยบายสำคัญที่ได้รับการเน้นย้ำและยังคงเป็นแนวคิดสำคัญที่ยังดำรงอยู่ในรัฐบาลยุคต่อมา แนวคิดดังกล่าวก่อให้เกิดความพยายามเปลี่ยนแปลงผู้คนซึ่งเคยมีความหลากหลายทางเชื้อชาติสังคมและวัฒนธรรมให้กลายเป็นชนเชื้อชาติเดี่ยวของรัฐประชาชาติไทย

⁶ พหุสังคม (Plural Society) หรือสังคมที่หลากหลาย หมายถึงสังคมที่มีความหลากหลายของเชื้อชาติ ศาสนา และวัฒนธรรม ประกอบกัน คนในสังคมดำรงความแตกต่างทางเชื้อชาติ มีการปกครองตนเองได้ในระดับหนึ่ง และมีบทบาทอยู่ในสังคม (ดูรายละเอียดใน บรรพต วีระชัย และคณะ, สังคมวิทยามหุขวิทยา (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2521), หน้า 106.)

กำลังพลนำไปสู่การเทครัวจากหัวเมืองต่างๆรวมทั้งการกวาดต้อนผู้คนตามชายขอบอย่างมอญ ลาว เขมร พม่า กะเหรี่ยง กุลา และมลายู เข้ามาสู่สังคมสยาม⁷ ทั้งนี้ยังไม่รวมถึงพวกที่อพยพเข้ามาจากประเทศที่อยู่ไกลออกไปอย่างจีน ญี่ปุ่น อินเดีย เวียดนาม และมุสลิมจากเอเชียตะวันตก การอพยพเข้าสู่สยามของชนชาติต่างๆเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องแม้แต่บันทึกของบาทหลวงปาเลอกัวซ์ (Monsignor Jean-Baptiste Pallegoix) ในช่วงต้นรัชกาลที่ 4 ก็อ้างถึงว่าประชากรของราชอาณาจักรสยามซึ่งมีอยู่ประมาณ 6,000,000 คนนั้นกว่าครึ่งหนึ่งเป็นชนต่างชาติ⁸ แม้ตัวเลขประชากรชาวสยามในต้นรัชกาลที่ 4 ของปาเลอกัวซ์จะเป็นเพียงประมาณการในสายตาของชาวตะวันตก แต่ก็ทำให้

⁷ กฎหมายตราสามดวงกล่าวถึงชนต่างชาติกลุ่มต่างๆในสยาม โดยเฉพาะกลุ่มที่มีความแตกต่างจากชาวสยาม ลาว มอญ ไต๋แก่แขก ฝรั่งเศส อังกฤษ วิลันดา กุลา และมลายู ดังมีการออกพระราชกำหนดบังคับให้มีลาว มอญ และสยามลักลอบช่องเสกเมณกับคนเหล่านี้ เพราะเป็นคนอยู่นอกพระพุทธศาสนา (ดูรายละเอียดใน *กฎหมายตราสามดวง เล่ม 5*, หน้า 98, 77. ; *ประชุมพงศาวดารภาคที่ 39* *จดหมายเหตุบาทหลวงฝรั่งเศส ภาค 6* (พระนคร : องค์การตำราสาร, 2511), หน้า 465-466.

⁸ บันทึกกล่าวว่ประชากรชาวสยามหรือไทยมี 1,900,000 คน จีน 1,500,000 คน มาเลย์ 1,000,000 คน ลาว 1,000,000 คน เขมร 500,000 คน พม่า 50,000 คน กะเหรี่ยง ชอง และละว้า 50,000 คน (ดูรายละเอียดใน Monsignor Jean-Baptiste Pallegoix, *Description of the Thai Kingdom of Siam* (Bangkok: White Lotus, 2000), p. 2. ; Sir John Bowring , *The Kingdom and People of Siam*, vol.1 (Kuala Lumpur : Oxford University Press,1969), p. 81.)

พอเห็นสภาพสังคมสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นได้ว่าเต็มไปด้วยชาวต่างชาติกลุ่มต่างๆที่เข้ามาอยู่ร่วมกับชนชาวสยาม

แม้สังคมสยามจะเต็มไปด้วยคนต่างเชื้อชาติ ศาสนา ภาษา และวัฒนธรรมแต่จะพบว่ามิได้มีความพยายาม (อย่างเป็นทางการ) ที่จะเปลี่ยนแปลงคนเหล่านั้นให้กลายเป็นชาวสยามหรือชนเชื้อชาติสยาม พระมหากษัตริย์ไทยในยุคจารีตทรงแสดงพระองค์ในฐานะพระราชอาญาจักรมากมายนับไม่ถ้วน ยิ่งมีชนต่างชาติต่างภาษาเข้ามาในราชอาณาจักรมากมายและหลากหลายเท่าใดก็ยิ่งแสดงถึงพระบรมเดชานุภาพของผู้นำแห่งราชอาณาจักรมากขึ้นเท่านั้น⁹ นอกจากนี้ความต้องการกำลังพลในกิจการต่างๆ ยังเป็นเหตุผลให้ราชสำนักเปิดรับการติดต่อกับชนชาติต่างๆ รวมทั้งบรรดามุสลิมที่เข้ามาสู่สังคมสยามในลักษณะและบริบทที่แตกต่างกัน มุสลิมที่เข้ามาสู่สยามในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์อาจแบ่งออกได้เป็น 4 กลุ่มตามกระบวนการตั้งถิ่นฐานดังนี้

1. กลุ่มที่มีถิ่นฐานเดิมในเขตเมืองบางกอก ซึ่งเป็นเมืองท่าการค้ามาตั้งแต่สมัยอยุธยา ปรากฏชุมชนต่างชาติอยู่แล้วตั้งแต่ก่อนสมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์ จัดหมายเหตุบาทหลวงดาซาร์ดซึ่งเดินทางเข้ามายังสยามในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์กล่าวไว้ว่า เจ้าเมืองบางกอกสมัยนั้น

⁹ แนวความคิดจักรพรรดิราชาอาจสอดคล้องกับคติความเชื่อที่ว่า พระมหากษัตริย์สยามทรงดำรงพระราชฐานะพระราชอาญาจักรวาลอันประกอบด้วยประชาชาติซึ่งหลากหลาย

เป็นมุสลิมซึ่งมาจากเมือง “คอนสแตนติโนเปิล”¹⁰ นอกจากจะได้รับแต่งตั้งให้ดูแลเมืองบางกอกแล้วเจ้าเมืองผู้นี้ยังมีหน้าที่ดูแลควบคุมประชาคมมุสลิมที่อยู่อาศัยในเขตเมืองบางกอก ตรงกับข้อความในหนังสือ “สำเภากษัตริย์สุลัยมาน” (The Ship of Sulaiman)¹¹ บันทึกของอาลักษณ์ชาวอิหร่านผู้เป็นหนึ่งใน

¹⁰ กี้ ตาซาร์ด, *จดหมายเหตุการเดินทางครั้งที่ 2 ของบาทหลวงตาซาร์ด*, หน้า 67.; ในสมัยนั้นได้เปลี่ยนเป็นกรุงอิสตันบูล (Istanbul) แล้ว แต่บาทหลวงตาซาร์ดยังเรียกว่า “คอนสแตนติโนเปิล” (Constantinople) ตามชื่อเมืองหลวงเดิมของจักรวรรดิไบแซนไทน์

¹¹ “สำเภากษัตริย์สุลัยมาน” (The Ship of Sulaiman) หรือ “ซาฟินะห์ เย ซุลัยมานี (Safinah ye Sulaimani) เป็นบันทึกการเดินทางของคณะทูตอิหร่านซึ่งชาห์สุลัยมาน (Shah Sulaiman ครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. 2209-2237(ค.ศ. 1666-1694)) แห่งราชวงศ์ซาฟาวิทรงส่งมาเจริญสัมพันธไมตรีกับราชสำนักสมเด็จพระนารายณ์ ผู้บันทึกคือเลขานุการและอาลักษณ์ประจำคณะทูตคือ อิบน์มุฮัมหมัด อิบรอฮีม มุฮัมหมัด รอบี (Ibd Muhammad Ibrahim Muhammad Rabi) (เกี่ยวกับการวิเคราะห์เอกสารฉบับนี้ดูรายละเอียดใน จุฬิศพงศ จุฬารัตน์, “บทบาทและหน้าที่ของขุนนางกรมท่าขวาในสมัยอยุธยาถึงสมัยรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. 2153-2435)” (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544), หน้า 15-17; Muhammad Rabi, *The Ship of Sulaiman*, translated by John O' Kane (London: Routledge & Keagan Paul, 1972), pp. 12-13. ; มุฮัมหมัด รอบี บินมุฮัมหมัด อิบรอฮีม, *ซาฟินะห์ เย ซุลัยมานี : ซัฟร์ นอเมะฮ์ ชะฟีร์ อิรอน เบะชะยอหม* (สำเภากษัตริย์สุลัยมาน:จดหมายเหตุคณะทูตอิหร่านสู่สยาม), บรรณาธิการโดย อับบัส โฟรูกี (เตหะราน : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยเตหะราน, ฮ.ศ. 1421, หน้า 1-7.)

ในขณะทูตซึ่งซาร์สุลัยมานแห่งราชวงศ์ซาฟาวิ (Safavid Dynasty)¹² ทรงส่งมาเจริญพระราชไมตรีกับสมเด็จพระนารายณ์ เอกสารฉบับนี้กล่าวถึงเจ้าเมืองซุฮัล (Suhal) หรือเมืองบางกอก¹³ ว่าชื่อ เชเลบี (Chilebi) เป็นชาวเมืองรัม (Rum) คำว่ารัมนี้หมายถึงเมืองคอนสแตนติโนเปิลนั่นเอง¹⁴ หนังสือ “ประวัติสมัยรัตนโกสินทร์” ซึ่งเล่าถึงประวัติของศาสนสถานศูนย์กลางมุสลิมสำคัญในสมัยอยุธยาตอนปลายกล่าวว่าบริเวณริมคลองบางกอกใหญ่ฝั่งธนบุรีมีพวกมุสลิมตั้งภูมิลำเนาค้าขายอยู่มาตั้งแต่สมัยอยุธยา¹⁵

บันทึกเรื่องราวประวัติชุมชนนางมุสลิมสายตระกูลเจกอะหมัดในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นระบุว่า เมื่อครั้งที่พวกเขาอพยพหนีสงครามมาจากกรุง

¹² ซาฟาวิ (Safavid Dynasty) เป็นราชวงศ์กษัตริย์ที่ปกครองอิหร่านระหว่าง พ.ศ. 2044 - 2275 หรือ ค.ศ. 1501-1732.

¹³ ดูรายละเอียดการวิเคราะห์ที่มาของเมืองซุฮัลว่าหมายถึงเมืองบางกอกใน อุทิศพงศ์ อุฬารัตน์, *ขุนนางกรมท่าขวา* (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546), หน้า xiii - xiv.

¹⁴ ดูรายละเอียดเกี่ยวกับคำว่ารัม (Rum) ในหัวข้อเรื่อง รัมโตะระกี

¹⁵ มุสลิมกลุ่มนี้อ้างว่าพวกเขาเข้ามาตั้งถิ่นฐานในคลองบางกอกใหญ่ตั้งแต่ก่อนสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม (พ. ศ. 2153-2177) (ดูรายละเอียดใน เสาวนีย์ จิตต์หมวด, *กลุ่มชาติพันธุ์ : ชาวไทยมุสลิม* (กรุงเทพมหานคร: กองทุนส่งเสริมวัฒนธรรม, 2531), หน้า 125.)

ศรีอยุธยาก็ได้อาศัยอยู่แถบกุฎใหญ่¹⁶ หรือมัสยิดต้นสนร่วมกับมุสลิมกลุ่มเดิม ซึ่งตั้งถิ่นฐานอยู่ริมคลองบางกอกใหญ่ยืนยันว่ามีมุสลิมอาศัยอยู่บริเวณนั้น มาแล้วตั้งแต่สมัยอยุธยา มุสลิมกลุ่มนี้เป็นพวกที่นับถือศาสนาอิสลามนิกาย สุนนี สันนิษฐานว่าเป็นเชื้อสายอินเดีย เตอร์ก หรืออาหรับ ที่เข้ามาค้าขายในเมืองบางกอกตั้งแต่สมัยอยุธยาในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม¹⁷ มุสลิมกลุ่มนี้ได้สร้างมัสยิดขึ้นเรียกว่ามัสยิดต้นสน และต่อมาในสมัยธนบุรีได้รับพระราชทานที่ดินให้สร้างกุโบร์ เพื่อใช้เป็นสุสานสำหรับฝังศพข้าราชการทหาร และพลเรือนที่เป็นมุสลิม¹⁸

2. กลุ่มที่อพยพมาจากกรุงศรีอยุธยา กลุ่มนี้ส่วนใหญ่ คือมุสลิมที่ลี้ภัยสงครามจากกรุงศรีอยุธยาเมื่อครั้งเสียพระนครเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในกรุงธนบุรี จากบันทึกคำบอกเล่าของมุสลิมสายตระกูลแจกออะหมัด กล่าวถึงบรรพบุรุษของพวกเขาว่าได้อพยพลี้ภัยสงครามไปอาศัยปลูกแพอยู่

¹⁶ มัสยิดต้นสนเดิมเรียกว่า “กระฎี่ใหญ่” หรือ “กุฎใหญ่” ซึ่งน่าจะมาจากคำว่า “กระฎี่บางกอกใหญ่” คำว่า “กระฎี่” เป็นคำสามัญที่มุสลิมนิกายชีอะฮ์ในประเทศไทยใช้เรียกชื่อศาสนสถานของพวกเขา (ดูรายละเอียดใน ดิเรก กุลสิริสวัสดิ์, *ความสัมพันธ์ของมุสลิมทางประวัติศาสตร์และวรรณคดีไทย* (กรุงเทพฯ : สมาคมภาษาและหนังสือแห่งประเทศไทย, 2517), หน้า 14.; *บันทึกเรื่องความรู้ต่าง ๆ เล่ม 2* (พระนคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย, 2506), หน้า 103-104.)

¹⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 53.; เสาวนีย์ จิตต์หมวด, *กลุ่มชาติพันธุ์: ชาวไทยมุสลิม*, หน้า 123.

¹⁸ เพ็ญศรี กาญจนมัย และ นันทนา กปิลกาญจน์, “รายงานผลการวิจัย บทบาทมุสลิมในปลายอยุธยา-ธนบุรี พ.ศ. 2300-2325,” (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2521), หน้า 55.

บริเวณริมคลองบางกอกใหญ่หน้ามัสยิดต้นสนร่วมกับมุสลิมกลุ่มเดิมที่ตั้งถิ่นฐานมาตั้งแต่สมัยอยุธยาซึ่งเรียกกันว่า “แขกแพ” เนื่องด้วยที่ดินเดิมมีอยู่น้อยมุสลิมส่วนใหญ่จึงนิยมพักอาศัยในเรือนแพ จึงถูกขนานนามจากชาวไทยพุทธว่า แขกแพ¹⁹ ภายหลังเมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงย้ายราชธานีมายังฝั่งกรุงเทพฯแล้ว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทาน ที่ดินให้กับพระยาจุฬาราชมนตรี (แก้ว) หัวหน้าผู้นำของมุสลิมกลุ่มนี้เพื่อสร้างกุฎีเจ้าเซ็นตรงบริเวณปากคลองมอญ ซึ่งได้กลายเป็นชุมชนมุสลิมนิกายชีอะฮ์แห่งแรกในสมัยรัตนโกสินทร์

มุสลิมอีกกลุ่มหนึ่งคือพวกจามซึ่งอพยพจากกรุงศรีอยุธยาเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ทางตะวันออกเฉียงเหนือของกรุงเทพฯ ในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 2 เรียกชื่อมุสลิมกลุ่มจามว่า “แขกครัว”²⁰ มีผู้สันนิษฐานว่าเนื่องจากมุสลิมกลุ่มนี้อพยพจากอยุธยามากันทั้งครัวหรือหังครอบครัวจึงเรียกชุมชนที่อยู่ว่า “บ้านครัว”²¹ ต่อมาแขกจามมีส่วนร่วมขุดคลองมหานาคและคลองแสนแสบซึ่งตัดผ่านชุมชนทำให้บ้านเรือน ศาสนสถานของชาวจามตั้งขนานไปกับคลองทั้ง 2 สาย

¹⁹ ดิเรก กุลศิริสวัสดิ์, ความสัมพันธ์ของมุสลิมทางประวัติศาสตร์และวรรณคดีไทย, หน้า 76. “ที่ระลึกงานเปิดมัสยิดต้นสน, ” 25 กุมภาพันธ์ 2498 , หน้า 13. ; เสาวนีย์ จิตต์หมวด, กลุ่มชาติพันธุ์ : ชาวไทย, หน้า 120.

²⁰ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2 (พระนคร : ป. พิศนาคการพิมพ์, 2507), หน้า 90.

²¹ เสาวนีย์ จิตต์หมวด, กลุ่มชาติพันธุ์ : ชาวไทย, หน้า 140.

3. กลุ่มพ่อค้าและนักเดินทางที่เข้ามาใหม่ คนเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นพวกที่เข้ามาติดต่อค้าขายในสยาม ภายหลังจากกิจการค้าเจริญก้าวหน้า จึงได้ตั้งห้างและบ้านเรือนอยู่อาศัยสืบต่อมา ดังปรากฏรายละเอียดใน บันทึกของฟรังซัวร์ อังรี ตูรแปง นักวิชาการชาวฝรั่งเศสซึ่งบันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับพระราชอาณาจักรสยามข้อความตอนหนึ่งกล่าวถึงมุสลิมในสมัยธนบุรีไว้ว่า

... ผู้สืบสกุลศาสนาอิสลามของพวกอาหรับ โมกุล และ เปอร์เซีย ได้มีความสัมพันธ์ทางการค้ากับเมืองหลวงมาเป็นเวลาช้านาน และฟื้นฟูกิจการค้าขึ้นมาใหม่ พวกเขาเพียงแต่คอยการก่อสร้างคลังสินค้า โดยคลังสินค้านี้อาจช่วยให้การค้าขายเร็วขึ้น²²

จากบันทึกของตูรแปงแสดงว่าในสมัยธนบุรีมีพ่อค้ามุสลิมกำลังรอคอยการฟื้นฟูคลังสินค้าเพื่อจะได้กลับมาประกอบการค้ากับสยามอีกครั้ง การฟื้นฟูบ้านเมืองในสมัยธนบุรีและต้นรัตนโกสินทร์จึงเอื้อต่อการตั้งถิ่นฐานของมุสลิมกลุ่มใหม่ที่เข้ามายังสยามอย่างเช่นกลุ่มของมุสลิมแถบคลองบางหลวงหรือกุ่มข้าวซึ่งเป็นกลุ่มพ่อค้าที่ทำการค้าระหว่างจีนกับอินเดีย ซึ่งเชื่อว่ามีเชื้อสายมาจากสมัยอยุธยาเช่นกัน²³

²² ฟรังซัวร์ อังรี ตูรแปง, *ประวัติศาสตร์ไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา ฉบับ ตูรแปง* (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2530), หน้า 219.

²³ รัชณี สาดเปรม, “บทบาทของชาวไทยมุสลิมในภาคกลางและภาคใต้ของประเทศไทยสมัยรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2315-2453” (วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยศิลปากร, 2521), หน้า 49.

4. กลุ่มที่ถูกกวาดต้อนเข้ามาเป็นเชลย คนกลุ่มนี้ส่วนใหญ่คือมุสลิมเชื้อสายมลายูซึ่งถูกกวาดต้อนมาจากหัวเมืองมลายู ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงให้ยกกองทัพลงไปตีหัวเมืองมลายูซึ่งตั้งแข็งเมืองไม่ยอมขึ้นกับสยาม กระทั่ง พ.ศ. 2334 เมืองปัตตานีได้ถูกกองทัพสยามตีแตกมีการกวาดต้อนมุสลิมจากปัตตานีและหัวเมืองใกล้เคียงเข้ามายังกรุงเทพฯ แล้วจัดแบ่งออกเป็นหมู่ๆ แยกย้ายให้ไปตั้งถิ่นฐานตามซานพระนคร ได้แก่บริเวณทุ่งครุในอำเภอพระประแดง บางคอแหลม มหานาคพระโขนง คลองตัน มีนบุรี หนองจอก นอกจากนี้ยังแบ่งให้ไปตั้งถิ่นฐานตามเมืองในเขตพระราชธานี เช่น นครนายก ฉะเชิงเทรา เพชรบุรี อยุธยา และนนทบุรี²⁴ ต่อมาในรัชกาลที่ 3 เกิดกรณีตั้งแข็งเมืองของเจ้าเมืองแขกอีกครั้ง ได้แก่ ไทรบุรี กลันตัน และขยายสู่หัวเมืองใกล้เคียง พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงส่งกองทัพไปปราบปราม ในครั้งนี้ก็มีการกวาดต้อนมุสลิมชาวมลายูเข้ามายังพระนครอีก

ความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิมกลุ่มต่างๆ นี้เองคือสภาพแวดล้อมที่คนในสังคมไทยสมัยรัชกาลที่ 1- รัชกาลที่ 3 ได้สัมผัสและเข้าไปมีปฏิสัมพันธ์ความรู้จากประสบการณ์ดังกล่าวได้รับการถ่ายทอดบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษรในประชุมจารึกวัดโพธิ์หรือวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาวาส²⁵

²⁴ ดิเรก กุลสิริสวัสดิ์. ความสัมพันธ์ของมุสลิมทางประวัติศาสตร์และวรรณคดีไทย, หน้า 77. ; เสาวนีย์ จิตต์หมวด, กลุ่มชาติพันธุ์: ชาวไทยมุสลิม, หน้า 109.

²⁵ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานนามวัดโพธิ์ใหม่ว่า "วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาวาส" ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเปลี่ยนนามใหม่เป็นวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

ภาพสะท้อนมุสลิมในพระอารามหลวงแห่งกรุงรัตนโกสินทร์

ความรู้เกี่ยวกับมุสลิมที่วัดโพธิ์นั้นประกอบไปด้วยเรื่องราวด้านชาติพันธุ์วรรณา ภาษา และวรรณกรรม โดยรวบรวมไว้เป็น 2 ส่วน ส่วนแรกคือ จิตรกรรมภาพคนต่างภาษาซึ่งเขียนไว้ที่บ้านประดูและหน้าต่างพระวิหารทิศรวม 16 หลัง เป็นทำนองทวารบาลประดับไว้ทั้งหมด 32 ภาพ ส่วนที่สองคือ “โคลงภาพคนต่างภาษา” จำนวนทั้งสิ้น 32 บท ซึ่งจารึกไว้บนแผ่นศิลาประดับอยู่ตามผนังเฉลียงสะกดศาลารายรอบพระอาราม น่าเสียดายที่ศิลาเหล่านี้สูญหายไปเกือบหมด แต่นับว่าเป็นความโชคดีของสังคมไทยที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงให้รวบรวมเอกสารที่มีผู้คัดลอกไว้แล้วจัดพิมพ์ในชื่อ “หนังสือประชุมจารึกวัดพระเชตุพน ฯ” จึงยังหลงเหลือหลักฐานให้อนุชนรุ่นหลังได้ศึกษาสืบมาจนทุกวันนี้

ในจำนวนโคลงทั้ง 32 บทนั้นเป็นโคลงที่อธิบายถึงมุสลิม ไปถึง 8 บท ประกอบด้วยโคลงที่ว่าด้วย อาหารับ หม่อมไต้ระกี้ แขกปะถ่าน แขกจุเหลี้ย หูซ (ตาตา) มะลายู จาม และ หุ้ยหุย นอกจากนี้ยังมีโคลงบทที่น่าจะเป็นพวกแขกหรือมุสลิมอีกหนึ่งบทซึ่งยังไม่ทราบถึงกลุ่มชาติพันธุ์ที่แน่ชัดได้แก่ โคลงภาพ สระกะฉวน ซึ่งกาญจนาคพันธ์สันนิษฐานว่าน่าจะมาจากแขกชะระเซ็น หรือ เซอร์คัสเซียน²⁶

“โคลงภาพคนต่างภาษา” บรรยายลักษณะโดยสังเขปของชนเชื้อชาติต่างๆในส่วนของรูปร่างหน้าตา การแต่งกาย ถิ่นฐานเดิม ภาษา อาชีพ ศาสนาและวัฒนธรรม ซึ่งความรู้เกี่ยวกับมุสลิมกลุ่มต่างๆของปัญญาชนยุคต้น

²⁶ กาญจนาคพันธ์, *ภูมิศาสตร์วัดโพธิ์ เล่ม 1* (พระนคร: บุรินทร์การพิมพ์, 2516), หน้า 502.

กรุงรัตนโกสินทร์ในสมัยรัชกาลที่ 1-รัชกาลที่ 3 ไม่เหมือนกับการรับรู้ของคนยุคปัจจุบัน ชุดคำประพันธ์นี้ได้จัดแบ่งกลุ่มมุสลิมเชื้อชาติต่าง ๆ ตามหมายเลขของโคลงภาพคนต่างภาษาจำนวน 8 ส่วนดังนี้

1. ภาพสระกาฉวน : โคลงภาพที่ยังเป็นปริศนา

๑๗

๐ แต่งตนกลนี้	ชานานนาม
ชื่อสระกาฉวนใจ	เขี้ยวกล้า
ลิ่วแล่นสลูบสาม	เสาจู จรเขย
วัดแดดตั้งน้ำฟ้า	เฟื่องดู ฯ

๑๘

๐ เนาแดนอินคูด้าว	อินเดีย ทวีปแะ
สพราดเพียบเมืองพรุ	ไพรพร้อม
สมญาสระกาเซีย	กษेत्र นีพ้อ
พลชิบปายปองป้อม	เปี่ยมป็น ฯ

กรมขุนเดชอดิศร²⁷

²⁷ ประชุมอารีกวัดพระเชตุพน ฯ , พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ: ศิวพร, 2517, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงพระศพ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (ปุ่น ปุณฺณสิริ)), หน้า 699.

ในหนังสือ “ภูมิศาสตร์วัดโพธิ์” กล่าวว่า “สระกะฉนวน” น่าจะมาจากคำว่า “ชะระเซ็น” ซึ่งหมายถึงมุสลิมหรือผู้ที่นับถือศาสนาอิสลาม หรือเซอร์คัสเซียน (Circussian) ซึ่งเป็นแขกที่อาศัยอยู่แถบเทือกเขาคอเคซัส บริเวณพรมแดนรัสเซียกับเปอร์เซีย อย่างไรก็ตามชะระเซ็น กับเซอร์คัสเซียนเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีความแตกต่างกันเพราะชะระเซ็นหมายถึงมุสลิม ส่วนเซอร์คัสเซียนเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีถิ่นฐานเดิมอยู่แถบตอนเหนือของเทือกเขาคอเคซัสพรมแดนระหว่างรัสเซีย กับเปอร์เซีย²⁸ คำว่าเซอร์คัสเซียน มาจากคำในภาษาตุรกีว่า เซอกิช (Cherkess) คนเหล่านี้เรียกตัวเองว่า อะไดคีย (Adyghe) ซึ่งส่วนใหญ่ นับถือศาสนาอิสลามนิกายสุนนี²⁹ คำสระกะฉนวนในโคลงภาพคนต่างภาษาจึงยังไม่อาจจะระบุลงไปได้แน่นอนว่าหมายถึงคนกลุ่มใดระหว่างชะระเซ็นคือมุสลิมทั่วไปหรือคือพวกเซอร์คัสเซียน เมื่อได้อ่านโคลงประกอบแล้วก็ยิ่งพบความสับสนเพิ่มขึ้นอีกเพราะโคลงระบุว่าพวกสระกะฉนวนชำนาญการเดินเรือแต่พวกเซอร์คัสเซียนนั้นเป็นกลุ่มชนเร่ร่อนแถบภูเขาคอเคซัสเป็นชนเผ่าเร่ร่อนประกอบอาชีพเลี้ยงสัตว์ ไม่น่าจะชำนาญการเดินเรืออย่างที่โคลงระบุไว้ ผู้แต่งโคลงยังกล่าวด้วยว่าคนกลุ่มนี้อาศัยอยู่ในอินเดียมีเมืองหลวงเรียกว่า สระกาเซีย ชนชาตินี้จึงอาจหมายถึงมุสลิมกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งในอินเดียก็เป็นได้

ผู้เขียนตั้งข้อสังเกตว่า คำ “สระกาเซีย” นั้นคล้ายกับคำว่า สคาเซีย หรือ สะโคเรีย (Scythia) ซึ่งเป็นกลุ่มชาติพันธุ์เดิมที่มีถิ่นฐานอยู่ในเขตยูเรเชีย (Eurasia) และแผ่กระจายอยู่ทั่วไปในเขตแดนตั้งแต่รัสเซีย มองโกเลีย

²⁸ กาญจนาคพันธ์, ภูมิศาสตร์วัดโพธิ์ เล่ม 1, หน้า 528.

²⁹ “Adyghe” *Wikipedia, the free encyclopedia.*

<http://en.wikipedia.org/wiki/Adyghe>

จิน คาชัคสถาน ไปจนถึงตอนล่างของแม่น้ำดานูบ ต่อมายังพบคนเหล่านี้ในเขตแดนของอิหร่าน ปากีสถาน รวมถึงอินเดีย³⁰ ชาวสคาเซียเป็นชนชาติเก่าแก่ชาติหนึ่งปรากฏร่องรอยรูปสลักของคนกลุ่มนี้กำลังเชิญเครื่องราชบรรณาการมาถวายกษัตริย์แห่งเปอร์เซีย ภาพสลักดังกล่าวประดับอยู่ที่พระราชวังในมหานครเปอซิ หรือเปอซิโปลิส (Persepolis) นครหลวงโบราณของจักรวรรดิเปอร์เซียเมื่อราว 500 ปีก่อนคริสตกาล เมื่อศาสนาอิสลามแผ่ขยายเข้าไปในเปอร์เซียและเอเชียกลาง ชาวสคาเซียก็หันมานับถืออิสลามเช่นเดียวกับประชาชาติอื่นๆในดินแดนแถบนั้น

ภาพที่ 1 ประติมากรรมนูนต่ำชนชาติ "สคาเซีย" เมืองเปอซิโปลิส (Persepolis) ประเทศอิหร่าน อายุราว 500 ปีก่อนคริสตกาล

³⁰ "Scythians" *Wikipedia, the free encyclopedia*. <http://en.wikipedia.org/wiki/Scythians>.

2. ภาพอาหรับ: มุสลิมนิกายชีอะฮ์

๒๑

⊙ อาหารัภาพพวกนี้	แต่งกาย
เสื้อเวดโสกณกรอม	คอเท่า
กางเกงวิลาสลาย	แลเสียน
จีบจะตัดเกี่ยวเกล้า	ต่างสี

๒๒

⊙ เครื่องตำหมวกเสื้อเปลี่ยน	แปลกตัว
ปางชูเซ็นถึงปี	ปาวพ้อง
ลุยเพลิงควันหัวจน	โลहित ถังนา
เต็นดบอกร้าร้อง	ร้ำเซ็น ๙

กรมหมื่นไกรสรวิชาติ³¹

ภาพอาหรับในโคลงชุดนี้มีได้หมายถึงชาวอาหรับตามความเข้าใจของคนในปัจจุบันแต่ผู้แต่งโคลงหมายถึงมุสลิมนิกายชีอะฮ์ที่เรียกกันว่า แขกมะหฺงน หรือแขกเจ้าเซ็น “เจ้าเซ็น” เป็นคำสามัญที่คนไทยใช้เรียกมุสลิมกลุ่มหนึ่งที่นับถือนิกาย“ชีอะฮ์” (Shi-a) ซึ่งเป็นนิกายใหญ่นิกายหนึ่งของศาสนาอิสลามอันประกอบไปด้วยนิกายสุนนี (Sunni หรือ Sunna) และชีอะฮ์โดยมีประชากรนับถือนิกายนี้เป็นอันดับสองรองจากนิกายสุนนี มุสลิมนิกายชีอะฮ์ส่วนใหญ่อยู่ในประเทศอิหร่าน อิรัก เยเมน และยังกระจายอยู่ในประเทศแถบเอเชียกลาง ปากีสถาน และอินเดีย นิกายชีอะฮ์มีหลักปฏิบัติคล้ายกับนิกายสุนนีและนิกายอื่นๆที่แตกต่างกันที่แนวคิดเรื่องการบีตมั้นในคำสอนและการตีความ

³¹ ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน ๙ , หน้า 700.

ข้อศาสนา กล่าวคือมุสลิมนิกายชีอะฮ์จะยึดถือตามแนวคำสอนเฉพาะในพระคัมภีร์อัลกุรอาน (*al Quran*) โดยผ่านการตีความจากบรรดาอิมามของนิกายชีอะฮ์เท่านั้น ขณะที่มุสลิมนิกายสุนนีจะยึดมั่นการตีความข้อศาสนาจากผู้ทรงความรู้โดยอาศัยพระคัมภีร์อัลกุรอานและแนวคำสอนของพระศาสดามุฮัมมัดที่เรียกว่า หะดิษ (*Hadith*)³²

มุสลิมนิกายชีอะฮ์จะให้ความเคารพศรัทธาต่อ "อิมาม" (*Imam*) ซึ่งตามความหมายของนิกายชีอะฮ์คือบรรดาสมาชิกในตระกูลฮาซิม (*Banu Hashim*) ซึ่งเป็นสายตระกูลของพระศาสดามุฮัมมัด โดยอิมามในนิกายชีอะฮ์คือผู้ที่สืบทอดสายเลือดโดยตรงจากการสมรสของอิมามอาลีและท่านหญิงฟะติมะ (*Fatima*) อิมามอาลี (*Imam Ali*) เป็นผู้นำของศาสนาอิสลามหรือคาลิฟะห์ (*Khalifa*) องค์ที่ 4³³ ระหว่าง พ.ศ. 1199-1204 (ค.ศ.656-661) พระองค์เป็นบุตรของอะบูตอลิบ (*Abu Talib*) ผู้มีศักดิ์เป็นอาของพระศาสดามุฮัมมัดจึงสืบสายมาจากตระกูลฮาซิม ต่อมาพระศาสดาทรงรับอิมามอาลี

³² หะดิษ (*al Hadith*) เป็นภาษาอาหรับแปลว่าเล่าหรือบอกกล่าว หมายถึงคำพูด แบบฉบับการปฏิบัติและจริยวัตรของพระศาสดามุฮัมมัดซึ่งได้รับการบอกเล่าหรือบันทึกโดยบุคคลที่ใกล้ชิดเพื่อให้เป็นแนวทางประพฤติปฏิบัติของมุสลิม นอกเหนือจากหลักการที่ปรากฏอยู่ในพระคัมภีร์อัลกุรอาน หะดิษนั้นมีการบันทึกไว้หลายฉบับโดยหะดิษของฝ่ายสุนนีและชีอะฮ์ก็มีความแตกต่างกัน (ดูรายละเอียดใน J. Robson, "Hadith", in *The Encyclopaedia of Islam online*. <http://www.encyislam.brill.nl/start2.asp>.)

³³ คาลิฟะห์ (*Calliph*) หรือคาลิฟะห์ (*Khalifa*) คือตำแหน่งประมุขของอิสลาม ซึ่งเป็นทั้งผู้นำทางการเมือง ศาสนา และสังคม (ดูรายละเอียดในอับดุลลอฮ์ อัลกอรี, *สี่เคาะลีฟะฮ์ผู้ทรงธรรม*, หน้า1-2.; Ian Richard Netton, *A Popular Dictionary of Islam* (London: Curzon Pres,1992), p.143.)

เป็นบุตรบุญธรรมและให้สมรสกับท่านหญิงฟะติมะบุตรสาวของพระองค์³⁴ ภายหลังบรรดาทายาทฝ่ายชายในสายตระกูลนี้จึงได้รับยกย่องในฐานะอิหม่าม ผู้สืบทอดตำแหน่งผู้นำของชีอะฮ์

รายละเอียดที่ทำให้ทราบได้ว่าผู้แต่งต้องการอธิบายถึงมุสลิมนิกาย ชีอะฮ์ อาจพิจารณาจากโคลงบทที่ 2 ซึ่งกล่าวถึงพิธีกรรมอย่างหนึ่งของมุสลิม นิกายชีอะฮ์ในประเทศไทยเรียกว่า “มุฮัรรัม” หรือที่คนไทยเรียกว่า “มะหะ หรฺร่า” คือพิธีรำลึกถึงการสิ้นพระชนม์ของอิหม่ามฮุเซน (Imam Hussein) อิหม่ามองค์ที่ 3 ของนิกายชีอะฮ์ซึ่งในโคลงเรียกว่า “เจ้าเซ็น” พิธีนี้จึงเรียกกัน ในหมู่ชาวยุโรปอีกอย่างว่า “พิธีเจ้าเซ็น”³⁵

อิหม่ามฮุเซนเป็นพระโอรสของอิหม่ามอาลีกับท่านหญิงฟาติมะ พระธิดาของพระศาสดามูฮัมหมัด พระองค์จึงทรงมีศักดิ์เป็นหลานตาของพระ ศาสดามูฮัมหมัด พิธีมุฮัรรัม หรือพิธีเจ้าเซ็นจัดขึ้นเป็นประจำทุกปีเพื่อรำลึก ถึงเหตุการณ์ที่อิหม่ามฮุเซนพร้อมด้วยผู้ติดตามได้ต่อสู้กับกองทหารของยะซิด

³⁴ ท่านหญิงฟะติมะ (Fatima) เป็นธิดาของพระศาสดามูฮัมหมัดกับท่านหญิงคอดียะ (Khadija) พระนางได้สมรสกับอิหม่ามอาลี และถือเป็นการเริ่มต้นสาย ตระกูลอิหม่ามในศาสนาอิสลามนิกายชีอะฮ์ (ดูรายละเอียดใน Albert Hourani, *A History of the Arab People* (New York : MJF Books, 1991), pp. 15-16, 25.; *A Shi'ite Encyclopaedia Version 2.0* (October 1995, encyclopaedia@cs.stanford.edu.), internet.

³⁵ กาญจนาคพันธ์, *ภูมิศาสตร์วัดโพธิ์ เล่ม 2*, หน้า 176.

(Yasid I) คณะผู้ติดตามในสมรภูมิตำบล “กัรบะฮาล่า” ริมฝั่งแม่น้ำยูเฟรติสทางตอนเหนือของเมืองคูฟา (ปัจจุบันคือเมืองกัรบะฮาล่า (Karbara) ในประเทศอิรัก) กองกำลังของอิหม่ามฮุเซนต่อสู้กับทัพของยะซีดอย่างกล้าหาญ จนกระทั่งอิหม่ามฮุเซนและผู้ติดตามที่เป็นชายถูกสังหาร ส่วนราชตระกูลซึ่งเป็นสตรีและเด็กถูกจับไปคุมขังไว้ เหตุการณ์ครั้งนั้นเกิดขึ้นในเดือนมุฮัรรัม (เดือนที่ 1 ตามปฏิทินอิสลาม) อีจเรห์ศักราช 61 ตรงกับ พ.ศ. 1223 (ค.ศ. 680)

เพื่อรำลึกถึงเหตุการณ์การสละพระชนม์ชีพของอิหม่ามฮุเซนและผู้ติดตามในครั้งนั้น³⁷ มุสลิมนิกายชีอะห์จะจัดให้มีพิธีกรรมอย่างหนึ่งเรียกว่า “ตะซียัต” (taziyat) แปลว่า “การปลอมประโลม”³⁸ มุสลิมนิกายชีอะห์จะใช้พิธีกรรมนี้เพื่อแสดงความเสียใจต่อการสูญเสียอิหม่ามฮุเซนรวมทั้งบุคคลสำคัญอื่นๆ ในรูปแบบของการจำลองเหตุการณ์สงครามที่กัรบะฮาล่า ซึ่งต่อมา

³⁶ ราชวงศ์อุมัยยะด (The Umayyad dynasty) สถาปนาโดยมูอาวิยะ (Mu'aviyah I) ผู้นำจากตระกูลอุมัยยะ (Banu Umayya) ซึ่งเป็นกลุ่มตระกูลหนึ่งของเผ่ากูรอัยช (Quraysh) แห่งเมกกะ ราชวงศ์นี้ปกครองโลกอิสลามระหว่าง พ.ศ. 1204 -1302 (ค.ศ. 661-759) ชื่ออุมัยยะดนี้มาจากต้นตระกูลคือ อับดุล ชาม อุมัยยะ (Abdul Sham Umayya) นักรบและกลุ่มผู้นำของนครเมกกะก่อนสมัยอิสลาม (ดูรายละเอียดใน E. van Donzel, *Islamic Desk Reference*, pp. 468-469.) ตระกูลอุมัยยะเป็นคู่แข่งสำคัญของตระกูลฮาซิมของพระศาสดามุฮัมมัด เมื่อมีชัยชนะเหนือตระกูลฮาซิมแล้วได้สถาปนาจักรวรรดิโดยมีเมืองดามัสกัสในซีเรียเป็นนครหลวง

³⁷ ภาษาอาหรับเรียกว่า ชะฮีด (Shahid) หรือจีฮัด (Jihad) หมายถึงการต่อสู้แบบถวายชีวิตเพื่อรักษาหลักธรรมของศาสนา

³⁸ Ian Richard Netton, *A Popular Dictionary of Islam*, p. 248.

กลายเป็นพิธีการสำคัญที่สุดพิธีหนึ่งของมุสลิมนิกายชีอะฮ์โดยจะจัดขึ้นเป็นประจำทุกปี เริ่มตั้งแต่วันขึ้น 2 ค่ำเดือนมุฮัรรัมตามปฏิทินอิสลามไปจนถึงขึ้น 12 ค่ำรวมเวลา 10 วัน พิธีนี้มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “มุฮัรรัม” ตามชื่อเดือนที่เริ่มประกอบพิธี นอกจากนี้ยังเรียกอีกชื่อหนึ่งคือ “อะซุระ” (Ashura) ซึ่งเป็นคำในภาษาอาหรับแปลว่าวันที่ 10 หมายถึงวันที่อิหม่ามฮุเซนสิ้นพระชนม์ซึ่งตรงกับวันที่ 10

ในการประกอบพิธีจะมีการจำลองเหตุการณ์สำคัญในสมัยนั้นโดยมุสลิมผู้ศรัทธาจะแต่งกายด้วยอาภรณ์สีดำเพื่อเป็นการไว้อาลัยให้อิหม่ามอันเป็นที่รัก ระหว่างประกอบพิธีพวกเขาจะจัดขบวนแห่จำลองขบวนคาราวานของอิหม่ามฮุเซนโดยผู้ศรัทธาเปรียบตนเองเป็นผู้ติดตามอิหม่ามร่วมรับรู้เหตุการณ์การสละพระชนม์ชีพของพระองค์และผู้ติดตาม มีการตบอกเพื่อแสดงอาการเสียใจและคับแค้นใจกับความยากลำบากและทุกข์ทรมานของอิหม่ามฮุเซนซึ่งถูกปิดล้อมโดยกองทัพศัตรูที่มีกำลังพลมากกว่าทำให้พระองค์และผู้ติดตามต้องอดน้ำและอาหารอยู่กลางทะเลทราย มุสลิมบางกลุ่มจะจัดให้มีการลุยไฟในค่ำคืนวันที่ 7 ของพิธีกรรมเพื่อรำลึกว่าในวันที่ 7 นั้นเป็นวันที่ขบวนคาราวานของอิหม่ามฮุเซนเดินทางจากนครเมกกะมาถึงตำบลกัรบะลาห์ซึ่งเปรียบได้กับแผ่นดินที่กำลังจะลุกเป็นไฟเพราะสงคราม สำหรับในวันที่ 10 ซึ่งเป็นวันที่อิหม่ามฮุเซนสิ้นพระชนม์ มุสลิมชีอะฮ์บางพวกจะทรมานตัวเองด้วยการใช้มีดกรีดศีรษะเอาโลหิตเป็นเครื่องแสดงความเสียใจต่อการที่อิหม่ามฮุเซนถูกปลงพระชนม์พร้อมกับร้องไห้คร่ำครวญถึงการสูญเสียอิหม่ามผู้ทรงเป็นที่รัก เมื่อคนไทยได้ยินเสียงร้องของมุสลิมชีอะฮ์ที่เปล่งออกมาว่า “ยาฮุเซน ยาฮุเซน” (แปลว่า โอ้อุเซน โอ้อุเซน) ระหว่างที่พวกเขาประกอบพิธีมุฮัรรัมจึงได้เรียกพิธีนี้ว่า “พิธีเจ้าเซิน” และเรียกชื่อของมุสลิมกลุ่มนี้ว่า “นชกเจ้าเซิน” ติดปากกันตั้งแต่ครั้งกรุงเก่าสืบมาจนถึงทุกวันนี้

พิธีมะหะหระ้าเป็นที่รู้จักโดยทั่วไปในสังคมไทยสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ตอนต้นดังปรากฏอยู่ในภาพยี่เหว่าด้วยงานนักขัตฤกษ์ตอนแห่บพเจ้าเซ็น บทพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 ดังนี้

ภาพที่ 2 : จิตรกรรมฝาผนังพระอุโบสถวัดโพธิปฐมवास จังหวัดสงขลา เล่าเรื่องพิธีมุฮัรรัม สันนิษฐานว่าเขียนในช่วงรัชกาลที่ 2-รัชกาลที่ 3

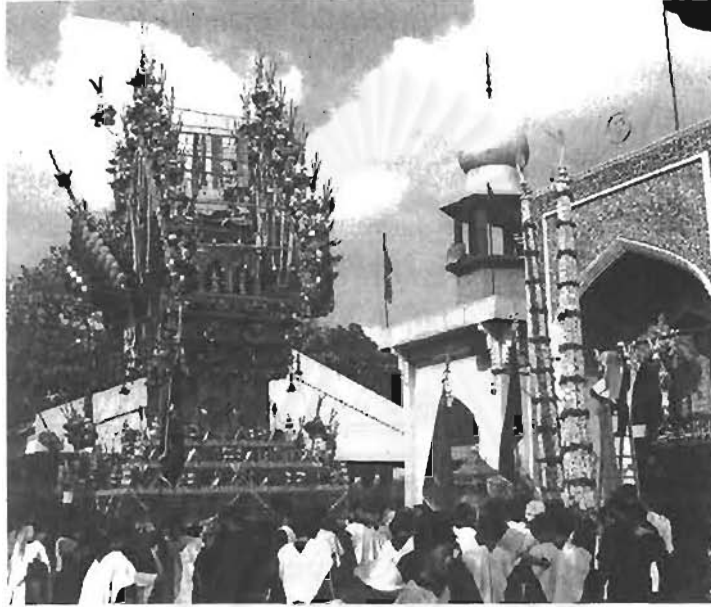
โคลง

๐ ดลเดือนมหาร่ำ	เซ็นปี ใหม่แม่
มะหงนประปรานทวิ	ทေးให้
หอนเห็นมิ่งมารศรี	เสมอชีพ มานา
เรียมลือบอกไล่ไล่	คู่ช้อนทรวงเซ็น ฯ

กาพย์

๐ ดลเดือนเรียมมหาร่ำ	ขึ้นสองคำแซกตั้งการ
เจ้าเซ็นลิวันวาร	ประหารอกฟกฟูนัยน์
๐ มหาร่ำเรียมคอยเคระ	ไม่เห็นเจ้าเศร้าเสียใจ
ลือบอกไอ้อาลัย	ลาลดล้ากำสรวลเซ็น ฯ ³⁹

³⁹ ประชุมกาพย์เห่เรือสมัยกรุงศรีอยุธยา และรัตนโกสินทร์ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ คุรุสภา, ๒๕๐๔), หน้า ๒๘.

ภาพที่ 3 ขบวนแห่พิธีมูฮัรรัมของมุสลิมนิกายชีอะฮ์ในประเทศไทย พ.ศ. 2547

ดิเรก กุลศิริสวัสดิ์ นักวิชาการด้านอิสลามศึกษาและมุสลิมศึกษา อธิบายถึงคำ “มะหังน” ซึ่งเป็นอีกคำหนึ่งใช้เรียกแขกเจ้าเซ็นว่ามาจากโมกุล (Mughal) “ซึ่งบางที่ใช้เรียกแขกเจ้าเซ็น โดยที่ไม่ได้ออกเสียงเป็นกุล หาก คล้ายหุ่่น”⁴⁰ ในหนังสือ “สำเภากษัตริย์สุลัยมาน” เรียกมุสลิมนิกายชีอะฮ์ ที่มาจากอินเดียว่าพวก “มะงัล” (Makhole) โดยกล่าวว่าพวกมะงัลมีส่วนร่วม

⁴⁰ ดิเรก กุลศิริสวัสดิ์, ความสัมพันธ์ของมุสลิมทางประวัติศาสตร์และวรรณคดีไทย, หน้า 68.

ในการขึ้นสู่อำนาจของสมเด็จพระนารายณ์⁴¹ จากหลักฐานในสำเนาภณัตริย์สุลัยมาน แสดงว่า “มะงัล” ไม่ได้หมายถึงมุสลิมนิกายชีอะฮ์ที่เป็นชาวอิหร่านหรือชาวเปอร์เซียอย่างที่เข้าใจกันมาแต่เดิมในทางตรงข้ามคำนี้เป็นชื่อเรียกขานที่ชาวอิหร่านใช้เรียกมุสลิมนิกายชีอะฮ์จากอินเดีย เนื่องจากมุสลิมนิกายชีอะฮ์ในสยามนั้นส่วนใหญ่คือกลุ่มที่อพยพเคลื่อนย้ายมาจากรัฐมุสลิมชีอะฮ์ในอินเดียอย่างกอลกอนดา⁴² ภายหลังคำว่า “มะหง่น” จึงกลายเป็นคำที่ชาวสยามใช้เรียกขานแขกเจ้าเซ็นและแพร่หลายสืบต่อมาถึงสมัยรัตนโกสินทร์ น่าสังเกตว่าในเอกสารสมัยอยุธยาอย่างคำให้การชาวกรุงเก่า และคำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม ไม่ปรากฏคำว่าแขกมะหง่นอยู่ในเอกสารดังกล่าว นอกจากนี้ยังไม่พบคำว่า “มะหง่น” ในเอกสารประวัติศาสตร์ของไทยสมัยอยุธยาอาจเป็นไปได้ว่าคำ “มะหง่น” น่าจะใช้เรียกมุสลิมนิกายชีอะฮ์ในสมัยรัตนโกสินทร์ดังปรากฏในภาพย์เห็บทเจ้าเซ็นในรัชกาลที่ 2 มุสลิมซึ่งปรากฏอยู่ตามโคลงภาพอาหรับที่วัดโพธิ์นั้นผู้แต่งหมายถึงมุสลิมนิกายชีอะฮ์ซึ่งชาวสยามในยุคนี้นิยมเรียกกันว่า แขกเจ้าเซ็นหรือแขกมะหง่น หรือมะหง่น

⁴¹ Muhammad Rabi, *The Ship of Sulalman*, p. 95.; มุฮัมหมัด รอบี บิน มุฮัมหมัด อิบรอฮีม, *ซาฟินะห์ เย ซุลัยมะนี*, หน้า 93; ดูรายละเอียดเกี่ยวกับบทบาทของมุสลิมชีอะฮ์ในการสนับสนุนการยึดอำนาจของสมเด็จพระนารายณ์ในจุฬิศพงศ จุฬารัตน์, *ขุนนางกรมท่าชาว*, หน้า 162-169.

⁴² เซอวาลิเยร์ เดอ โชมองต์ (Chevalier de Chaumont) ราชทูตชาวฝรั่งเศสซึ่งเดินทางเข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีกับสยามในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์เมื่อ พ.ศ. 2228 กล่าวถึงพวกมัวร์ในอยุธยาซึ่งหมายถึงมุสลิมนิกายชีอะฮ์ว่าพวกมัวร์ที่มีจำนวนมากที่สุดคือผู้ที่อพยพมาจากกอลกอนดา (ดูรายละเอียดใน Michael Smithies, ts., *The Chevallier de Chaumont and the Abbé de Choisy Aspects of the Embassy to Siam*, p. 83.)

แขกเจ้าเซ็นเป็นกลุ่มที่มีบทบาทสูงในประวัติศาสตร์ไทยตั้งแต่สมัยอยุธยา กล่าวคือหัวหน้าพวกเจ้าเซ็นคือ เฉากะหมัดพ่อค้าชาวอิหร่านได้เดินทางเข้ามาสู่สยามและตั้งรกรากสืบสายตระกูลขุนนางรับราชการเรื่อยมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ขุนนางสายนี้แบ่งออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ คือกลุ่มที่เปลี่ยนมารับนับถือพุทธศาสนาซึ่งต่อมาคือกลุ่มขุนนางสายตระกูลขุนนาง ส่วนอีกกลุ่มหนึ่งยังนับถือศาสนาอิสลามนิกายชีอะฮ์ ผู้นำกลุ่มนี้ได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งจุฬาราชมนตรีสืบต่อมาจนถึงสมัยเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475

64 “แขก” ในโคลงภาพคนต่างภาษาที่วัดโพธิ์

ภาพที่ 4 พระยาจุฬาราชมนตรี (สิน) เจ้ากรมท่าขวาและผู้นำของแขกเจ้าเซ็นใน
รัชกาลที่ 5 แต่งกายเต็มยศตามแบบแขกเทศ สวมหมวกกลีบลี (จิบจะตัด)
ที่มา : สมบัติของ อรอนงค์ อะหมัดจุฬา-จุฬารัตน

นอกจากโคลงภาพคนต่างภาษาแล้วภูมิปัญญาด้านมุสลิมศึกษาซึ่ง
แสดงถึงการรับรู้และการปรับวัฒนธรรมบางอย่างของมุสลิมซ็อะฮ์หรือพวกเจ้า
เซ็นมาประยุกต์ใช้ในภูมิปัญญาความรู้ที่วัดโพธิ์ยังปรากฏอยู่ในผลงาน “เรื่อง
12 เหลี่ยม” และ “กลบทเจ้าเซ็นเดินตำบุด”

วารสารอักษรศาสตร์ ปีที่ 36 ฉบับที่ 1 มกราคม – มิถุนายน 2550

วรรณกรรม “เรื่อง 12 เหลี่ยม” หรือ “นิทานอิหร่านราชธรรม” เป็นวรรณกรรมโบราณซึ่งได้รับความนิยมในหมู่ชนชั้นนำชาวสยามมาตั้งแต่สมัยอยุธยา สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงกล่าวว่ามีหนังสือปรากฏอยู่ในหอพระสมุดวชิรญาณเป็นฉบับตัวทองของหลวงศรีรักษกาลที่ 1 เขียนขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2325 เป็นนิทานสุภาษิตว่าด้วยราชธรรมจึงโปรดฯ ให้สร้างขึ้นเป็นฉบับหลวงเก็บไว้ใกล้พระองค์สำหรับจะได้ทรงสอบสวนได้โดยง่าย⁴³ ผู้เขียนสันนิษฐานว่าวรรณกรรมเรื่องนี้น่าจะได้รับอิทธิพลหรือได้รับการคัดลอกมาจากชาห์นามา (*Shahnama*) ซึ่งแปลว่าตำนานบรรพบุรุษตรีของชาวเปอร์เซียที่ประพันธ์ขึ้นตั้งแต่ราวค.ศ. 1020-1025⁴⁴ และมีการบันทึกสืบเนื่องต่อมาจนถึงปัจจุบัน ชาห์นามาเป็นเรื่องเล่าเกี่ยวกับกษัตริย์ตั้งแต่ยุคตำนานของอิหร่านหรือเปอร์เซียจนถึงยุคที่อิหร่านรับนับถืออิสลาม เรื่องราวสอดแทรกหลักจริยธรรมและการปกครอง สำหรับเรื่อง 12 เหลี่ยมนี้ ตามประวัติกล่าวว่าพระเจ้ามามุนผู้ครองนครแบกแดด⁴⁵ ทรงให้คัดลอกมาจากแผ่นศิลาจารึก

⁴³ สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงกล่าวว่ามีหนังสือปรากฏอยู่ในหอพระสมุดวชิรญาณเป็นฉบับตัวทองของหลวงศรีรักษกาลที่ 1 เขียนขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2325 เป็นนิทานสุภาษิตว่าด้วยราชธรรมจึงโปรดฯ ให้สร้างขึ้นเป็นฉบับหลวงเก็บไว้ใกล้พระองค์สำหรับจะได้ทรงสอบสวนได้โดยง่าย⁴³ ผู้เขียนสันนิษฐานว่าวรรณกรรมเรื่องนี้น่าจะได้รับอิทธิพลหรือได้รับการคัดลอกมาจากชาห์นามา (*Shahnama*) ซึ่งแปลว่าตำนานบรรพบุรุษตรีของชาวเปอร์เซียที่ประพันธ์ขึ้นตั้งแต่ราวค.ศ. 1020-1025⁴⁴ และมีการบันทึกสืบเนื่องต่อมาจนถึงปัจจุบัน ชาห์นามาเป็นเรื่องเล่าเกี่ยวกับกษัตริย์ตั้งแต่ยุคตำนานของอิหร่านหรือเปอร์เซียจนถึงยุคที่อิหร่านรับนับถืออิสลาม เรื่องราวสอดแทรกหลักจริยธรรมและการปกครอง สำหรับเรื่อง 12 เหลี่ยมนี้ ตามประวัติกล่าวว่าพระเจ้ามามุนผู้ครองนครแบกแดด⁴⁵ ทรงให้คัดลอกมาจากแผ่นศิลาจารึก

⁴⁴ Ferdowsi, *The Epics of the King, Shah-Nama the National Epic of Persia*, translated by Reuben Levy (London: Routledge & Keagan Paul, 1967), p. xvi.

⁴⁵ พระเจ้ามามุนคือ คาลิฟาห์มามุน (*Khalipha al Ma'mun*) แห่งราชวงศ์อับบัสลิด (the *Abbasids*) ซึ่งปกครองดินแดนส่วนใหญ่ของอิหร่านและเมโสโปเตเมียระหว่าง ค.ศ. 813 – 833

66 “แขก” ในโคลงภาพคนต่างภาษาที่วัดโพธิ์

จำนวน 12 แผ่น ซึ่งตั้งอยู่รอบสุสานของพระเจ้าเนาสวาน⁴⁶ ทั้ง 12 เรื่อง ประกอบไปด้วย

1. พระเจ้าฟารีตุ่นหาโลทิตเด็กเป็นกระสายยา
2. พระเจ้าหุมาขุนคิดเก็บภาษีผลทับทิม
3. พระเจ้าสันหยันยิงเด็กโดยสำคัญว่าเป็นเนื้อ
4. พระเจ้าบหรามตั้งคนคดเป็นเสนาบดี
5. สัตว์เดรัจฉานร้องทุกข์ต่อพระเจ้าเนาสวาน
6. พระเจ้าเนาสวานพิพากษาทรัพย์แผ่นดิน
7. พระเจ้ามันสุรพระภรรณตั้ง
8. พระเจ้ายินหนูเลี้ยงลูกโจร
9. พระเจ้ามหาติมยอมให้พระเศียรเป็นทาน
10. พระเจ้าวะดินชาพิพากษาโทษพระราชบุตร
11. พระราชกุมารพี่น้องเวรราชสมบัติแก่กัน
12. แปลงรสผลมะม่วง

เรื่อง 12 เหลี่ยมใช้วิธียกกรณีตัวอย่างของกษัตริย์ในประวัติศาสตร์ผู้ทรงเป็นแบบอย่างการประพฤติปฏิบัติทั้งในส่วนที่ดีและไม่ดีเพื่อเป็นตัวอย่างสำหรับผู้ปกครองนำไปเป็นแนวทางในการบริหารราชกิจซึ่งชนชั้นปกครองใน

⁴⁶ นิตานอิหร่านราชธรรม เล่ม 1 (กรุงเทพฯ: องค์การคำครุสภา, 2506), หน้า 1-2.; พระเจ้าเนาสวานคือกษัตริย์นูชินระวาน (Nushin Ravan) ชาห์ของอิหร่านแห่งราชวงศ์ซัสซานิด (the Sasanids) ราชวงศ์สุดท้ายของอิหร่านก่อนที่ศาสนาอิสลามจะเผยแผ่เข้าสู่อิหร่านและกลายเป็นศาสนาประจำชาติในที่สุด

สมัยอยุธยาตอนปลายจนถึงต้นรัตนโกสินทร์น่าจะใช้ประโยชน์จากชุดความรู้ของโลกมุสลิมในรูปของปรัมปราคดีนี้เป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งในการปกครองเรื่อง 12 เหลี่ยมคงแพร่หลายในหมู่ปัญญาชนยุคต้นรัตนโกสินทร์ด้วยเหตุนี้พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงให้จารึกเรื่องทั้งหมดไว้บนแผ่นศิลาบริเวณคอสองเจดีย์งศาลาล้อมพระมณฑปทิศตะวันตก ปัจจุบันศิลาดังกล่าวได้สูญหายไปกว่าครึ่ง แต่ยังมีซากคดีที่หลงเหลือฉบับตัวทองในหอพระสมุดวชิรญาณอันเป็นฉบับที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกโปรดฯ ให้เขียนไว้ จึงยังมีชุดความรู้ดังกล่าวหลงเหลือมาจนถึงทุกวันนี้

ความรู้เกี่ยวกับมุสลิมที่น่าสนใจอีกเรื่องหนึ่งที่มีอยู่ในวัดโพธิ์คือ “กลบทเจ้าเซ็นเดินตำบุด” อยู่ในชุดเพลงยาวกลบทซึ่งจารึกติดไว้ที่เสาศระเบียงพระอุโบสถชั้นใน กลบทดังกล่าวมีเนื้อหาดังนี้

๔๔ กลบทเจ้าเซ็นเดินตำบุด⁴⁷

หลวงนายชาญภูเบศร์

	สุดคั่นแสนคมสมเขาสรวล
คำสอนข้อสั่งข้างสังควร	ชำข้อส่วนเข้าแข่งแข่งชน
ข้อซึ่งชำชำไซใส่เข้า	สู้เค้าสุดคั่นแสนขัดสน
คำสัตย์คัดเสียบคนเสียบคน	ชำชนใส่ขายส่ายคำชอน
เขียนเสื่อไคสอนเข้าชอนขบ	สิ้นคบสิ้นขูสูคำสอน
คนเศษเขตต์สร้างข้างสาคร	ชอนคู่สูค้อนชอนคิดแข่ง
เขาชื่อควรถรงคงเส้นซึ่ง	เสเคียดเสียดขึ้นสำคัญแสร้ง

⁴⁷ ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน ๗ , หน้า 496.

คิดสู้คู่สมข่มสะแคง	ข้าขัดข้าแข่งแขงขะแแข
ข่าวสนคนสื่อเข้าส่งของ	สมเขชมเข้าข้องขะเสาะขะแสะ
คนลั่นคิดศิษย์โคไ้ไ้แคะ	เขอะเข้าแะขึ้นเสียงเคียงขอ
ข่าวเสียวข่าวสมข่มสุดขิ้น	ลั่นคิดลั่นคิ้นแสนขิ้นสอ
คอสิเคยเสยคอบสบคอ	แขงขิ้นส่อคำชอยคอยข้า
ขายศักดิ์ขอสาปคั่งสังขาร	เสียวขวงทรวงข้าลั่นข้อสำ
คำสู้คู่เสร็จเขตต์ลั่นคำ	เรียกเจ้าเขินแต่รำตำบุตเออย ๔

๔ ๑๔ คำ ๔

กลบทชุดนี้ได้ชื่อมาจากบทร้องในพิธีมุฮัรรัมของมุสลิมนิกายชีอะฮ์ในประเทศไทยหรือแขกเจ้าเขิน ในพิธีกรรมจะมีการร้องบทโคลงเพื่อรำลึกถึงการสิ้นพระชนม์ของอิหม่ามและผู้ภักดีโดยผูกเป็นร้อยกรองไพเราะใช้ร้องให้จังหวะซ้ำเร็วต่างกัน พวกเจ้าเขินจะร้องและเดินสลับกันไปในกระบวนแห่โดยอัญเชิญพระศพจำลองของอิหม่ามซึ่งประดับประดาอย่างงดงามเรียกว่า “โตระบัด” ส่วนชาวสยามเรียกว่า “ตำบุต” เมื่อชาวสยามเห็นกริยาท่าทางของพวกชีอะฮ์ในการประกอบพิธีมุฮัรรัมจึงนิยมเรียกว่า “เดินเจ้าเขิน” มิใช่แต่เฉพาะชนชั้นนำสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์เท่านั้นที่รู้จักคุ้นเคยและมีความรู้เกี่ยวกับเรื่องราวของแขกเจ้าเขินแต่ชาวสยามทั่วไปก็น่าจะรู้จักมุสลิมกลุ่มนี้เป็นอย่างดี ดังที่กาญจนาคพันธ์กล่าวว่ คนไทยสมัยก่อนเกี่ยวข้องกับแขกเจ้าเขินมาก “ไทยเราดูเหมือนจะรู้จักเดือนมะหะหะร่าดีกว่าเดือนอื่นๆของแขกทั้งหมด ทั้งนี้เพราะเดือนมะหะหะร่าเป็นเดือนเดินเจ้าเขินซึ่งสมัยก่อนออก

จะถือเป็นงานนักขัตฤกษ์ เกี่ยวข้องอยู่ในความนิยมของคนไทย”⁴⁸ ความรอบรู้ด้านมุสลิมศึกษาของคนเมื่อร้อยกว่าปีที่แล้วสะท้อนให้เห็นจาก “ลำสวด” มหรสพสมัยโบราณซึ่งก่อนการแสดงจะมีบทร้องประกอบทำรำเบิกโรงที่เรียกว่า “ลำแขกเข้ากระติ” มีเนื้อหาดังนี้

... วันเอ๋ยวันนี้ จะเข้ากระติบ่าระห้า พวกเจ้า
เซ็นจะเด่นจะรำ วัดแปดคำจะลุยไฟ กตัญญูไม่รู้สิ้น
แห่ด้อมบุดทูนรังไก่อ บ่าหินผู้ว่องไว จะลุยไฟถวายตัว
สิบสองคำเวลาเข้า เข้าสู่เหล่าวันหัว แต่พอเทศน์จบ
ครบทั่ว เตรียมตัวจะตบอก (รับ) ยังบูรพามันยาสะรีบัด
เจ้าด้อมประธาตุไชนาเฮ เล่าเก้าชั้นวิฮันตะริมา ยังบูรพา
มันยาสะรีบัด เจ้าด้อมประธาตุไชนาเฮ⁴⁹

บทลำสวดนี้แสดงให้เห็นถึงความช่างสังเกตของชาวสยามที่มีโอกาสได้ชมพิธีมุฮัรรัมของแขกเจ้าเซ็นหรือมุสลิมนิกายชีอะฮ์และบันทึกเรื่องราวออกมาในรูปของบทกวีพื้นบ้านซึ่งบอกเล่าขั้นตอนโดยสรุปทั้งหมดของพิธีมุฮัรรัมผ่านทางบทลำสวดสั้นๆ ซึ่งเมื่อขับเสร็จลูกคู่จะร้องรับเป็นภาษาไทยสำเนียงแขกโดยถอดเสียงจาก บทโคลกที่พวกเจ้าเซ็นร้องและเดินในกระบวนแห่ของพิธีเจ้าเซ็น

⁴⁸ กาญจนาคพันธุ์ และนายตำรา ณ เมืองใต้, เล่าเรื่องขุนช้างขุนแผน, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: อมรินทร์, 2545), หน้า 600.

⁴⁹ เรื่องเดียวกัน., หน้า 600 - 601.

3. ภาพหรัมโตระกี : ออสมันลีหรือพวกหรัมจากตุรกี

๒๓

๐ ฟิงพิศพิมพ์ภาพตั้ง	ตามเจลียง นีพ้อ
เรียกหรัมโตระกีเป็น	อย่างไว้
เนยนมฤทธิเปรี๊ยะ	โคชอบ ไซแอ
เสียสุกรฤาใกล้	เกลียดไกล ๕

๒๔

๐ หนดเตรากรอบแก้ว	กลกั๊ง กาเอย
จุมุกไฉไลแหลม	เฟือดฟ้า
สูงใหญ่ล้ำกำลัง	สามารถ นั๊กนอ
ใจย่อย้อท้อห้า	เที้ยวหาญ ๕

กรมหมื่นไกรสรวิชิต⁵⁰

ภาพนี้ผู้แต่งโคลงต้องการอธิบายถึงกลุ่มชาติพันธุ์ตุรกี หรือพวกเตอร์ก (Turk, Turkish) ซึ่งเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าพวกหรัมเตอร์ก (Rum Turk) หมายถึงพวกเตอร์กจากอิสตันบูล (Istanbul) หรือเดิมคือกรุงคอนสแตนติโนเปิล (Constantinople) นครหลวงของจักรวรรดิไบแซนไทน์ หรือโรมันตะวันออก จักรวรรดินี้จึงมักถูกเรียกว่า รูอัม หรือรุม (Rum) ตามภาษาละติน ต่อมาเมื่อคอนสแตนติโนเปิลถูกยึดครองโดยสุลต่านเมห์เมทที่ 2 (Mehmet II) สุลต่านชาวเตอร์กเมื่อ พ.ศ. 1996 (ค.ศ. 1453) จึงได้เปลี่ยนชื่อเป็นอิสตันบูล และได้กลายเป็นเมืองหลวงแห่งใหม่ของชนเชื้อชาติเตอร์กในเขตที่ราบสูง

⁵⁰ ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน ๕, หน้า 700 - 701.

อนาโตเลีย (Anatolia) ซึ่งรู้จักกันในนามจักรวรรดิออตโตมาน (the Ottoman Empire)⁵¹

ภาพที่ 5 กรุงคอนสแตนติโนเปิล หรืออิสตันบูล ในคริสต์ศตวรรษที่ 17

เมื่อพวกเตอร์กียึดครองดินแดนหฺรุมไว้ได้แล้วพวกเขาจึงกลายเป็น
พลเมืองของดินแดนหฺรุม คำว่า “หฺรุม” จึงกลายเป็นคำที่เฉพาะเจาะจงถึงชน
เชื้อชาติเตอร์กที่อยู่ในคาบสมุทรอนาโตเลียซึ่งเป็นที่ตั้งประเทศตุรกีในปัจจุบัน

⁵¹ Halil Inalcik, *The Ottoman Empire* (London : Butler & Tanner, 2003), p. 6.

72 “แขก” ในโคลงภาพคนต่างภาษาที่วัดโพธิ์

โดยเฉพาะ⁵² อันเป็นที่มาของคำว่า “หฺรุมเตอร์ก” และหฺรุมโต๊ะระกีในโคลง
ภาพคนต่างภาษา

ภาพที่ 6 พระเจ้าเมห์เมทที่ 2 (Mehmet II) จักรพรรดิออตโตมานผู้ทรงยึดครอง
คอนสแตนติโนเปิลจากกษัตริย์ไบแซนไทน์ และเปลี่ยนนามเป็นอิสตันบูล

สันนิษฐานว่าแหล่งกำเนิดของชนเชื้อชาติเตอร์กน่าจะอยู่ในเขต
มองโกเลียและตอนใต้ของไซบีเรีย ปรากฏหลักฐานในเอกสารจีนใน
คริสต์ศตวรรษที่ 6 เรียกคนกลุ่มนี้ว่า “ตู่ฉิว” (Tu-chue) ซึ่งน่าจะตรงกับคำว่า

⁵² กาญจนาคพันธ์, ภูมิศาสตร์วัดโพธิ์ เล่ม 2, หน้า 228.

‘ตุรจ’ (Tujue) หรือ “เตอร์ก” (Turk)⁵³ พวกเตอร์กเป็นชนชาติเร่ร่อนโดยจะเคลื่อนย้ายที่อยู่ไปตามเขตทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์ ที่ราบสูงและทะเลทรายตั้งแต่เอเชียในไปจนถึงรอยต่อระหว่างยุโรปกับเอเชีย หรือยูเรเชีย (Eurasia) ตั้งแต่ช่วงก่อนคริสตกาล กระทั่งชนกลุ่มนี้ได้รวมตัวกันเป็นกลุ่มก้อนและเริ่มรุกรานดินแดนตั้งแต่จีนไปจนถึงคาบสมุทรอนาโตเลีย เมื่อถึงคริสต์ศตวรรษที่ 10 พวกเตอร์กในเอเชียกลางก็หันมาจับนับถืออิสลามและได้สร้างจักรวรรดิมุสลิมขึ้นเรียกว่า “เซลยุก” (The Seljuk) จักรวรรดิเซลยุกแผ่ขยายอยู่ในเอเชียกลางไปจนถึงยุโรปตะวันออก⁵⁴ พวกเซลยุกสายหนึ่งยึดครองบริเวณอนาโตเลียและเริ่มครอบครองดินแดนหลายส่วนของจักรวรรดิไบแซนไทน์ ชาวเตอร์กกลุ่มนี้จึงได้รับการขนานนามว่า “เซลยุกแห่งรุม” (Seljuk of Rum) จนถึงราวคริสต์ศตวรรษที่ 13 เซลยุกต้องเผชิญกับการขยายอิทธิพลของมองโกลซึ่งรุกรานมาจากทางตะวันออกพวกเขาจึงต้องถอยร่นไปยังตะวันตกของอนาโตเลีย กระทั่งเมื่อมองโกลเสื่อมอำนาจลงในคริสต์ศตวรรษที่ 14 พวกเตอร์กเผ่าออสมันลิ (Osmanlis)⁵⁵ จึงได้ตั้งอาณาจักรขึ้นในคาบสมุทรอนาโตเลีย และต่อมาได้กลายเป็นจักรวรรดิมุสลิมที่ยิ่งใหญ่นามออตโตมานในช่วงรุ่งเรืองสูงสุดระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 15-17 จักรวรรดิออตโตมาน

⁵³ Carter Vaughn Findley, *The Turks in World History* (New York : Oxford University Press, 2005), p. 21.

⁵⁴ Ibid., p. 69.; เซลยุกอีกกลุ่มหนึ่งยังขยายอิทธิพลเข้าไปในคาบสมุทรอารเบียและตอนเหนือของอียิปต์ด้วย

⁵⁵ ออสมันลิ (Osmanlis) เป็นผู้นำเตอร์กกลุ่มหนึ่งที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานทางตะวันออกของคาบสมุทรอนาโตเลีย ต่อมาได้สืบตระกูลผู้นำชนชาติเตอร์กและแผ่ขยายอำนาจจนสามารถยึดครองคาบสมุทรอนาโตเลียจากจักรวรรดิไบแซนไทน์ และสถาปนาราชวงศ์สุลต่านปกครองจักรวรรดิออตโตมาน

74 “แขก” ในโคลงภาพคนต่างภาษาที่วัดโพธิ์

ปกครองดินแดนตั้งแต่ตะวันตกของอิหร่าน ครอบคลุมดินแดนส่วนใหญ่ในยุโรปตะวันออก บอลข่าน คาบสมุทรอารเบีย แอฟริกาตะวันออกและตอนเหนือ ก่อนที่จักรวรรดิจะล่มสลายไปในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 1

ภาพที่ 7 จิตรกรรมรูปชนชาติเตอร์กบนหลังม้า คริสต์ศตวรรษที่ 13

ชนชาติเตอร์กเข้ามาติดต่อกับสยามแล้วอย่างน้อยในสมัยอยุธยาตอนต้น เฟอเนา เมนเดส ปินโต (Fernão Mendes Pinto) นักเดินทางชาวโปรตุเกสที่ผ่านสยามในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 20 ตรงกับรัชสมัยสมเด็จพระชัยราชาธิราช เล่าเกี่ยวกับชุมชนมุสลิมในอยุธยาไว้ว่า “...ในเมืองหลวงแห่งนี้ มีสุเหร่า 7 แห่ง เป็นของพวกเติร์ก และอาหรับ มีเคหสถานของพวกมัวร์

วารสารอักษรศาสตร์ ปีที่ 36 ฉบับที่ 1 มกราคม – มิถุนายน 2550

ในเมืองนี้ประมาณ 30,000 หลังคาเรือน"⁵⁶ จากเอกสารดังกล่าวแสดงว่ามีชาว
ตุรกีตั้งถิ่นฐานอยู่แล้วในสยาม ส่วนในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ก็ทรง
แต่งตั้งให้ชาวตุรกีที่นับถือนิกายซ็อะฮ์ซ็ือเซลามิ เป็นเจ้าเมืองบางกอก⁵⁷

คำว่า "หฺรุม" นี้มีกล่าวถึงในหลักฐานประเภทงานวรรณกรรมหลายที่
เช่นในบทเพลงไทยโบราณมีคำว่าหน้าทับหฺรุมหรืออฺรุม ซึ่งมีมาแต่ครั้งกรุงศรี
อยุธยา⁵⁸ ในหนังสือนิทานอิหร่านราชธรรมซึ่งรวบรวมขึ้นในรัชกาลที่ 1 ได้
กล่าวถึงกษัตริย์ของพวกหฺรุมหรือพวกเตอร์กไว้ในนิทานเรื่องที่ 4 "เรื่องพระเจ้า
อับฮรามตั้งคนคดเป็นเสนาบดี" โดยเล่าว่าพระเจ้าอับฮรามเป็นกษัตริย์
ครองเมืองหิรันด์ทรงปล่อยปละละเลยราชกิจให้ตกอยู่ในมือเสนาบดีที่เป็นคน
คด กระทั่งเหล่าขุนนางคิดทูลขอลอบส่งหนังสือไปถวายแก่พระเจ้าตุรคลิสถาน
เพื่อให้อภัยทัพบาติเมือง⁵⁹ พระเจ้าตุรคลิสถานในที่นี้อาจจะหมายถึงกษัตริย์ที่
ครองแคว้นแคว้นแถบตุรกีสถาน หรือเตอร์คิสถาน (Turkistan) ซึ่งมีอาณา
บริเวณกว้างขวางตั้งแต่บางส่วนของมองโกเลียจนถึงตะวันตกเฉียงใต้ของ

⁵⁶ Fernão Mendes Pinto, *Subsidios para a sua Biografia*, tr. Christovao Aires (Lisbon: Academia das Ciencias, 1904) pp. 63 - 65.

⁵⁷ Muhammad Rabi, *The Ship of Sulalman*, p. : เซลามิ อาจจะเป็นชื่อตระกูลของชาวเตอร์กที่มาจากอินเดีย เพราะมีหลักฐานว่าตระกูลนี้เป็นพ่อค้าใหญ่อยู่ในอินเดียภาคเหนือตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 17

⁵⁸ กาญจนาคพันธ์, *ภูมิศาสตร์วัดโพธิ์ เล่ม 2*, หน้า 228.

⁵⁹ ดูรายละเอียดใน *นิทานอิหร่านราชธรรม เล่ม 1*, หน้า 20.

รัสเซีย⁶⁰ คำว่า “หฺรุ่ม” หรือ “อฺรุ่ม” ยังปรากฏในนิทานอิหร่านราชธรรมตอนที่ 7 “เรื่องพระเจ้ามั้นสุรพระภรรณตึง” เล่าถึงพระเจ้ายัมสิดกษัตริย์แห่งเมืองยูมานได้ส่งราชทูตจําทูลพระราชสาส์นและเครื่องบรรณาการไปถึงพระเจ้าเมืองอฺรุ่ม⁶¹ ซึ่งในที่นี้น่าจะหมายถึงสุลต่านของจักรวรรดิออตโตมาน

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นชาวตุรกีน่าจะเข้ามาติดต่อกับสยามผ่านอินเดีย ต่อมาก็มีการขยายความสัมพันธ์ในระดับรัฐคือในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระยาตากษัตริย์ราชานุภาพก็เคยเสด็จพระราชดำเนินเยือนราชสำนักออตโตมานเพื่อเป็นการกระชับความสัมพันธ์ระหว่างสองราชอาณาจักร

4. ภาพแขกปะถ่าน : ปาชตุนหรือชนเผ่าอัฟฆาน

๒๕

๑	แขกชาติปะถ่านเชื้อ	มฤจณา ทิฏฐิเยย
	แต่งอุฐุใส่อานเทียว	เทียวจ่าง
	คางเคราครีกระหนา	หนวดน่า กลัวนา
	ดำบมีที่อ้าง	อ่านโถม

⁶⁰ เทอร์คิสถาน (Turkistan) คือดินแดนที่มีชาวเตอร์กแผ่ขยายตั้งถิ่นฐานอยู่ประกอบด้วย เทอร์คิสถานตะวันออก ปัจจุบันคือ ดินแดนตั้งแต่มองโกเลียตะวันตก มณฑลซินเกียง และอุยกูร์ (Xingiang และ Uyghur) ของสาธารณรัฐประชาชนจีน เทอร์คิสถานตะวันตกประกอบด้วยดินแดนเอเชียกลางที่เคยเป็นส่วนหนึ่งของสหภาพโซเวียตได้แก่ เทอร์กมินิสถาน (Turkmenistan) อุซเบกิสถาน (Uzbekistan) ทาจิกิสถาน (Tajikistan) คาซัคสถาน (Kazakhstan) และไคกีซสถาน (Kyrgyztan) (ดูรายละเอียดใน Carter Vaughn Findley, *The Turks in World History*, p. 9.)

⁶¹ นิทานอิหร่านราชธรรม เล่ม 1, หน้า 31.

๒๖

๐ กางเกงอระย้าเสือ เศวตสี ไล่แฮ
 สำนเขตรโฆมพัตรพัน โปกเกล้า
 อยู่แดนดินหลี่มี โดยที่ มากนา
 นบสาสน์เซนเกล้าคล้าย เทศถือ ๕

หลวงชาญภูเบศร์⁶²

มุสลิมกลุ่มนี้คือพวกปาทาน (Pathan) หรือเรียกอีกชื่อว่าพวก ปาชตุน (Pashtuns) ปุชตุน (Pushtun) ปาคชตุน (Pakhtun) หรือ อัฟฆาน (Afghan) มีถิ่นฐานเดิมอยู่ทางตะวันออกของอิหร่าน ปัจจุบันเป็นประชาชาติของประเทศอัฟกานิสถานและปากีสถาน⁶³ พวกปาทานเดิมนับถือศาสนาโซโรแอสเตอร์ (Zoroaster)⁶⁴ หรือลัทธิบูชาไฟ และพุทธศาสนาซึ่งเผยแผ่อยู่ในแถบ

⁶² ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน ๕, หน้า 701.

⁶³ "Pashtun", *Wikipedia, the free encyclopedia*.

<http://en.wikipedia.org/wiki/Pathans>

⁶⁴ โซโรแอสเตอร์ (Zoroaster) หรือลัทธิบูชาไฟ เกิดขึ้นในดินแดนเอเชียใน (Inner Asia) ราว 1500-1200 ปีก่อนคริสตกาล เป็นศาสนาโบราณในหมู่ชนเชื้อชาติอินโด-ยูโรเปียน (Indo-European) เชื่อในพระเจ้าองค์เดียว (เอกเทวนิยม) ประกอบการบูชาพระเจ้าผ่านทางเปลวไฟบริสุทธิ์ ศาสนานี้รุ่งเรืองมากในจักรวรรดิเปอร์เซียโบราณและเสื่อมลงเมื่ออิสลามแผ่เข้ามาในเปอร์เซีย (ดูรายละเอียดใน Pheroza J. Godrej & Firoza Punthakey Mistry, Edited., *A Zoroastrian Tapestry* (Usmanpura, Ahmedabad : Mapin Publishing, 2002), pp.19-20.)

ที่ราบสูงอิหร่านไปจนถึงแคว้นบัคเตรีย (Bactria)⁶⁵ เมื่อศาสนาอิสลามแผ่ขยายเข้ามาสู่เอเชียกลางคนเหล่านี้ก็หันไปรับนับถือศาสนาอิสลาม พวกปาทานชำนาญการรบบนหลังม้า มีความกล้าหาญอดทน เป็นนักรบที่เก่งกล้าและดุเด็ดถึงขั้นโหดร้ายต่อศัตรู จึงมักได้รับการว่าจ้างให้เป็นทหารรับจ้าง หรือองครักษ์

ช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19 เมื่ออังกฤษขยายอิทธิพลเข้าครอบครองดินแดนต่างๆ ในอินเดียและเอเชียกลาง พวกปาทานได้ลุกขึ้นต่อต้านการยึดครองของอังกฤษในเขตพรมแดนระหว่างอัฟกานิสถานกับอินเดีย⁶⁶ ต่อมาอังกฤษหันไปดำเนินนโยบายประสานประโยชน์กับพวกปาทาน มีการตั้งคนเหล่านี้เข้ามาเป็นข้าราชการและพนักงานของรัฐบาลอาณานิคมอังกฤษในอินเดีย⁶⁷

⁶⁵ บัคเตรีย (Bactria) แคว้นโบราณเมื่อ 300 ปีก่อนคริสตกาล ตั้งอยู่ทางตอนเหนือของอัฟกานิสถานในปัจจุบัน

⁶⁶ อังกฤษต้องการขยายบทบาทเข้าไปในอัฟกานิสถานเพื่อป้องกันอิทธิพลของรัสเซียที่ขยายเข้ามาสู่เอเชียกลาง

⁶⁷ Lawrence James, *Raj : The Making and Unmaking of British India*, Reprinted (London : Abacus , 2002), p. 406.

ภาพที่ 8 ชาวปราชญ์ทำหน้าที่องครักษ์ของขุนนางอินเดียสมัยราชวงศ์โมกุล
ที่มา : <http://www.imagesonline.bl.uk/britishlibrary/controller>

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

80 “แขก” ในโคลงภาพคนต่างภาษาที่วัดโพธิ์

ภาพที่ 9 แผนที่แสดงการกระจายตัวของชนเชื้อชาติปาชตุนในอัฟกานิสถานและ
ปากีสถาน

ที่มา : “Pashtun people”, *Wikipedia, the free encyclopedia*,
http://en.wikipedia.org/wiki/Pashtun_people

พวกปาทานมีทั้งกลุ่มที่นับถือศาสนาอิสลามนิกายสุนนีและนิกาย
ชีอะฮ์ แต่ในโคลงบทนี้กล่าวถึงเฉพาะปาทานที่นับถือนิกายชีอะฮ์ที่ว่า “นบ
ศาสน์เช่นเคล้าคล้าย เทศถือ ฯ” หมายถึงนับถือศาสนาเจ้าเซ็นหรือชีอะฮ์คล้าย
พวกแขกเทศหรือพวกแขกเจ้าเซ็นหรือพวกแขกมะหังน ปาทานในโคลงบทนี้
จึงน่าจะได้แก่พวกปาทานที่นับถือนิกายชีอะฮ์เหมือนพวกเจ้าเซ็น ปาทานที่นับ
ถือนิกายชีอะฮ์จะอาศัยอยู่ในแถบพรมแดนระหว่างอิหร่านกับอัฟกานิสถาน
แต่พวกปาทานส่วนใหญ่ก็นับถือนิกายสุนนีมากกว่าชีอะฮ์

วารสารอักษรศาสตร์ ปีที่ 36 ฉบับที่ 1 มกราคม – มิถุนายน 2550

พวกปาทานในอินเดียยังประกอบอาชีพพ่อค้า โดยประกอบการค้ากับพ่อค้าเอกชนอังกฤษมาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 18 พวกปาทานจำนวนหนึ่งยังมีถิ่นฐานอยู่ตามเมืองท่าต่างๆ เพื่อเดินเรือค้าขาย เช่นผู้นำทางศาสนาของพวกปาทานที่แคว้นกัจจارات (Gujarat) ทางตะวันตกเฉียงเหนือของอินเดีย ซึ่งมีกิจการเดินเรือค้าขายอยู่ที่สุรัต (Surat) เมืองท่าสำคัญฝั่งตะวันตกของอินเดีย⁶⁸ นอกจากนี้พวกปาทานที่ซานโธเม (San Thome) เมืองท่าการค้าของฝรั่งเศสในแถบชายฝั่งโคโรแมนเดลทางตะวันออกเฉียงใต้ของอินเดีย ก็ ประกอบการค้าอยู่ในย่านเมืองท่ามะสุลีปะตัม (Masulipatam)⁶⁹ เมืองท่าสำคัญในอินเดียซึ่งเรือของสยามเคยเข้าไปค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้าตั้งแต่สมัยอยุธยาเรื่อยมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

พวกปาทานน่าจะเข้าสู่สยามเมื่อสยามประเทศติดต่อกับชาติตะวันตกในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นโดยเฉพาะในช่วงรัชกาลที่ 2 ถึงรัชกาลที่ 3 ซึ่งเป็นระยะที่พ่อค้าชาวอังกฤษเข้ามาติดต่อกับค้าขายกับสยาม พวกปาทานจำนวนหนึ่งเป็นคนในบังคับ (Subjects) หรือลูกจ้างหรือเป็นแรงงานให้กับเจ้าหน้าที่และพ่อค้าของอังกฤษที่เข้ามาค้าขายในสยาม คนเหล่านี้น่าจะเข้าสู่สยามมากขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อมีการตกลงทำ

⁶⁸ Ashin Das Gupta, *The Shipowning Merchants of Surat, c. 1700* ", in *Merchants of Maritime India, 1500 – 1750* (Great Yarmouth, Norfolk : Galliard, 1994), p. 111.

⁶⁹ Ashin Das Gupta, *India and the Indian Ocean in the Eighteenth Century* ", in *Merchants of Maritime India, 1500 – 1750* , p. 147.

สนธิสัญญากับชาติตะวันตกระหว่าง พ.ศ. 2398-2411 (ค.ศ. 1855-1868)⁷⁰
อันมีผลให้คนในบังคับชาติเหล่านั้นเข้ามาตั้งถิ่นฐานในสยามเพิ่มมากขึ้น

5. ภาพแขกจุฬี๋ย : มุสลิมเชื้อสายทมิฬจากอินเดียใต้

๒๗

๐ นบเซ็นเช่นสุหนี่พ้อง	ภาษา นีพ้อ
คือแขกจุฬี๋ยไค	ท่อมเนื้อ
ขอดมมโปกพัศตรา	สะอาด ชาวแฮ
สอดสนับเพลาสือล้า	เลขลาย ๗

๒๘

๐ อยู่แดนมัทราชหมัว	มูลมี มากนา
ถนัดรุดนมโคขาย	ค้ำเข้า
บริโภครักษสาลี	เมล็ดหลาก ล่อนแฮ
สบสิ่งกับเข้าเกล้า	คลูกเนย ๗

หลวงชาญภูเบศร์⁷¹

จุฬี๋ย (*Chulia*) คือมุสลิมชาวทมิฬ (Tamil Muslim) ซึ่งเป็นพวกที่เกิดจากการสมรสระหว่างมุสลิมกับสตรีพื้นเมืองอินเดีย มีถิ่นฐานอยู่ในอินเดียภาคใต้ นอกจากนี้คำว่า “จุฬี๋ย” ยังใช้เป็นคำทั่วไปสำหรับเรียกมุสลิมหรือผู้ที่

⁷⁰ เสาวนีย์ จิตต์หมวด, *กลุ่มชาติพันธุ์ : ชาวไทยมุสลิม* (กรุงเทพฯ : กองทุนสง่ารัฐระอัมพร, 2531), หน้า, 145.

⁷¹ *ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน ๗*, หน้า 701 - 702.

นับถือศาสนาอิสลามแถบชายฝั่งมะละบาร์ (Malabar) ทางตะวันตกเฉียงใต้ของอินเดียรวมทั้งมุสลิมในศรีลังกา⁷² "จุฬะเลีย" มาจากคำในภาษาสันสกฤตว่า จุละ (*chula*) หมายถึงจุกหรือยอด คือปลายผมกลางศรีษะซึ่งแสดงถึงความเป็นฮินดู เมื่อคนเหล่านั้นเปลี่ยนศาสนามารับอิสลามจึงได้ตัดปลายผมส่วนนี้ออก เรียกว่า "โชลิคัล" (*Cholikal*) แปลว่าตัดจุกในภาษาปันจาบี และแผลงมาเป็น "จุฬะเลีย" ซึ่งเป็นที่มาของคำเรียกมุสลิมชาวอินเดียใต้ มีผู้สันนิษฐานอีกว่า จุฬะเลียอาจมาจากคำว่า "โจฬะ" (*Chola*) ซึ่งเป็นอาณาจักรของชนชาติทมิฬในอินเดียใต้ ต่อมาชาวอาหรับจึงใช้เรียกมุสลิมอินเดียใต้ด้วย⁷³

จุฬะเลียส่วนหนึ่งประกอบอาชีพเดินเรือ และค้าขาย พวกเขามีบทบาทสำคัญในการเป็นพ่อค้าคนกลางและเดินเรือค้าขายอยู่ ระหว่างอินเดียกับตอนใต้ของสยาม คาบสมุทรมลายู และหมู่เกาะในอินโดนีเซียมาตั้งแต่ช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 14-15 พวกเขาเดินเรือค้าขายระหว่างอินเดียภาคใต้กับอะเจเยอร์ และเมืองท่าในพม่าตอนล่าง พวกเขาเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในเมืองท่าของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้⁷⁴ จุฬะเลียมีบทบาทสำคัญต่อการค้าดีบุกและช้างจากสยามในคริสต์ศตวรรษที่ 17-18⁷⁵ ทั้งยังเป็นผู้กระจายสินค้าสยามในแถบอินเดียใต้

⁷² Henry Yule, Hobson-Jobson, *A Glossary of Colloquial Anglo-Indian Words and Phrases*, <http://dsal.uchicago.edu/cgi-bin/philologic/getobject.pl?c.0:1:513.hobson>.

⁷³ Ibid.

⁷⁴ Ashin Das Gupta, "India and the Indian Ocean in the Eighteenth Century", in *Merchants of Maritime India, 1500 – 1750*, p.147.

⁷⁵ Ashin Das Gupta, "Changing Face of the Maritime Merchants," in *Merchants of Maritime India, 1500 - 1750*, p. 361.)

จุฬาลักษณ์มีทั้งที่นับถือศาสนาอิสลามนิกายสุนนีและนิกายชีอะฮ์ จากโคลงบรรยายไว้ว่า “นับเขินเขินสูหนี่พ้อง ภาษา นี๋พ้อ” แสดงว่าผู้ประพันธ์มีความรู้เกี่ยวกับมุสลิมกลุ่มนี้จึงกล่าวว่าพวกจุฬาลักษณ์มีทั้งที่นับเขินหรือนับถือนิกายชีอะฮ์เช่นเดียวกับพวกเจ้าเขิน และนับถือนิกายสุนนี แต่ส่วนใหญ่จุฬาลักษณ์นับถือศาสนาอิสลามนิกายสุนนีตามแบบฮานาฟีส์ (Hanafis) และแบบซาฟีส์ (Shafis)⁷⁶ ภายหลังคนเหล่านี้ก็ยังคงค้าขายไปมาระหว่างเมืองท่าในคาบสมุทรภาคใต้ของสยาม แขกจุฬาลักษณ์เป็นที่รู้จักคุ้นเคยของชาวสยามเพราะคนเหล่านี้ทำการค้ากับสยามตั้งแต่สมัยอยุธยาสืบเรื่อยมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

⁷⁶ สำนักการศึกษากฎหมายอิสลามใหญ่ในนิกายสุนนีมีอยู่ 4 สำนักได้แก่ ฮันบาลีส์ (Hanbalis) มาลิกีส์ (Malikis) ซาฟีส์ (Shafis) และ ฮานาฟีส์ (Hanafis) สำหรับนิกายฮานาฟีส์มีผู้นับถือแพร่หลายอยู่ในตะวันออกกลาง และอินเดียส่วนซาฟีส์นับถือมากในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และอินเดียใต้ (ดูรายละเอียดใน Ian Richard Netton, *A Popular Dictionary of Islam*, p. 95.)

ภาพที่ 10 พ่อค้าจูเลียในศรีลังกา

ที่มา : ภาพจาก International Centre of Ethnic Studies, Kandy Sri Lanka (ICES)

6. ภาพหฺรุษ (ตาดตา) : พวกตาดตารุช (*Tatarus*)

๓๑

๐ หฺรุษนี้เนาต่อแคว้น	แขวงจีน
โครบเห็นมาเห็น	หากแจ้ง
กางเกงสวมตีน	เข็มขัด เข็มึงแฮ
หนังพยัคฆ์เย็บเสื้อแกล้ง	กลั่นสรรค

๓๒

๐ เสื้อในนวมผ้าพัส	ตราภรณ์
ดุมขั้วรัดขนนเนียน	แนบแน่น
หนังสือตัวตัดตอนท่า	ถูกทาบ เท้าหนา
หมวกโอษฐ์ลิบมันแมน	หมวกหนัง ๕
	พระญาณปริยัติ ⁷⁷

หฺรุษ (ตาตา) ในที่นี้หมายถึงชนเชื้อชาติตาต ตาตาร (Tatars) หรือ ตาตารุซ (Tatarus) เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่ใช้ภาษาพูดในกลุ่มภาษาเตอร์ก (Turkic speaking) อาศัยกระจายอยู่ในเขตตั้งแต่มองโกเลียไปจนถึงยุโรป ตะวันออก สันนิษฐานว่ามีต้นกำเนิดมาจากกลุ่มชาติพันธุ์บูลการ์ (Bulgars) บรรพบุรุษเดียวกับชนชาติบูลกาเรีย (Bulgarian) นอกจากนี้ยังมีความสัมพันธ์กับพวกฮัน (Huns) มองโกล และเตอร์ก⁷⁸ ตาตารมีถิ่นกำเนิดดั้งเดิมในเขต ทะเลทรายโกบีเป็นชนเผ่าเร่ร่อน ต่อมาได้เคลื่อนย้ายไปยังลุ่มน้ำโวลกา (Volga) คาบสมุทรไครเมีย (Crimea) และเทือกเขาคอเคซัส (Caucasus) มักถูกมองว่าเป็นพวกอนารยชนเพราะชอบบุกปล้นสดมภ์เมืองตามชายแดนของ รัฐใหญ่อย่างจีน และรัสเซีย พวกตาตารที่เคลื่อนย้ายสู่ยุโรปได้ตั้งถิ่นฐานใน ยุโรปตะวันออกคือ โปแลนด์ โรมาเนีย บัลกาเรีย และยูเครน ส่วนพวกตาตาร ในเอเชียส่วนใหญ่อาศัยอยู่มากที่สุดในเขตแดนตอนกลางและใต้รัสเซียที่ เรียกว่า ตาตาริสถาน (Tatarstan) ซึ่งปัจจุบันแยกตัวเป็นสาธารณรัฐจาก

⁷⁷ ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน ๕, หน้า 702 - 703.

⁷⁸ "Bulgars", *Wikipedia, the free encyclopedia*, <http://en.wikipedia.org/wiki/Bulgars>.

สหภาพโซเวียตแต่ยังรวมอยู่ในสหพันธรัฐรัสเซีย โดยมีประชากรส่วนใหญ่เป็นชนเชื้อชาติตาตาร์⁷⁹ นอกจากนี้ตาตาร์ยังกระจายอยู่ในสาธารณรัฐคาซัคสถาน อุซเบกิสถาน และสาธารณรัฐประชาชนจีน ตาตาร์แต่ละกลุ่มมีชื่อเรียกต่างกันไปตามกลุ่มชาติพันธุ์ย่อย ๆ

ภาพที่ 11 แผนที่สหภาพโซเวียตแสดงที่ตั้งของสาธารณรัฐตาตาร์สถาน
ที่มา : <http://en.wikipedia.org/wiki/Tatarstan>.

⁷⁹ Tatarstan". *Wikipedia, the free encyclopedia*, <http://en.wikipedia.org/wiki/Tatarstan>.

ภาพที่ 12 ประเทศสาธารณรัฐตาตาร์สถาน (The Republic of Tatarstan)
ที่มา : www.mapzones.com/maps/russia/tatarstan.php

พวกตาตาร์ในเอเชียส่วนใหญ่กระจายอยู่ในเขตรัสเซียเดิมจึงเรียกชนกลุ่มนี้แยกออกจากพวกตาตาร์ในยุโรปโดยเรียกว่า “ตาตาร์รุซ” ซึ่งในโคลงภาพคนต่างภาษาเรียกว่า หรุซ (ตาตา) ตาตาร์รุซส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลามนิกายสุนนี แต่ก็มีที่นับถือคริสต์ศาสนาและพุทธศาสนาด้วย⁸⁰

ชาวสยามน่าจะรู้จักพวกตาตาร์ หรือหรุซ (ตาตา) ผ่านทางชาวยุโรป เพราะพวกตาตาร์รุซเป็นพวกที่อยู่ไกลสยามและไม่ปรากฏว่ามีความสัมพันธ์กันเหมือนพวกมุสลิมกลุ่มอื่นๆที่กล่าวมาแล้วข้างต้นและที่จะกล่าวถึงต่อไป

⁸⁰ “Tatars”, *Wikipedia, the free encyclopedia*, <http://en.wikipedia.org/wiki/Tatar>.

ภาพที่ 13 รูปเขียนสตรีตาตาร์ในคริสต์ศตวรรษที่ 18

ที่มา : http://en.wikipedia.org/wiki/Image:Tatar_woman_XVIII_century.jpg

ภาพที่ 14 -15 มุสลิมเชื้อชาติตาตาร์ในสาธารณรัฐตาตาร์สถาน

ที่มา : <http://ime.imb.org/resources/download/photos/centeasturope.htm> ;

<http://www.tatar.ru/>

7. ภาพมะลายู : มุสลิมจากหัวเมืองมลายู

๔๓

๐ ใส่เสื้อชนิดน้อย	ผ้าตะบิด
ชาติแขกมลายูหลาย	เหล้าเชื้อ
เคียนคาดปั้นเหน่งกฤษ	เหน็บแนบ เอวแซ
กุมหอกคู่เคื้อเงื่อ	ง่ารำ ๕

๔๔

๐ เข้าสู่หรั่งข้อนอกแทบ	ถอดใจ
อ่านมุหุตสำเนา	สอดคล้อง
ยะหรั่งแปะไทรไทร	มุหงิด กิติ
เพลงประพฤติพร้อมต้อง	อย่างกัน ๕
	กรมหมื่นไกรสรวิชิต ^{๘1}

กลุ่มชาติพันธุ์มาเลย์ (Malay) หรือมลายู (Malayu หรือ Malayan) มีถิ่นฐานเดิมอยู่ในเขตคาบสมุทรมลายูไปจนถึงเกาะสุมาตราและบอร์เนียว ปัจจุบันตั้งถิ่นฐานและกระจายอยู่ในมาเลเซีย อินโดนีเซีย บรูไน และฟิลิปปินส์ สำหรับพวกมลายูหรือแขกมลายูในสมัยอยุธยาถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้น หมายถึงเฉพาะกลุ่มมุสลิมที่มาจากรัฐในแถบคาบสมุทรมลายูซึ่งเป็นที่ตั้งของรัฐอิสลามอาทิ ปัตตานี และเคดะห์ โดยไม่รวมมุสลิมจากเกาะต่าง ๆ ของอินโดนีเซียซึ่งจะมีชื่อเรียกขานต่าง ๆ กันไปเช่น แขกชวา แขกมัทกะสัน แขกแม่ปางกะเบา (มีนังกะเบา) เป็นต้น

^{๘1} ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน ๕, หน้า 705-706.

จากบันทึกของลาตูแบร์ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ระบุว่ามุสลิมซึ่งมีจำนวนมากที่สุดในพระนครศรีอยุธยาได้แก่พวกมลายูซึ่งมีจำนวนราว 3,000 - 4,000 คน จำนวนพอๆ กับพวกมัวร์ และชาวจีน⁸² ส่วนในบันทึกของนิโกลาส์ แชร์แวส (Nicolas Gervaise) ระบุว่า พวกมลายูในสยามมีจำนวนมากกว่ามุสลิมกลุ่มอื่น⁸³ มุสลิมชาวมลายูในสมัยอยุธยาประกอบอาชีพค้าขายเดินเรือ ช่างฝีมือ ชาวนา และรับราชการ สำหรับอาชีพค้าขายและเดินเรือมักเกี่ยวข้องกับสัมพันธกัน เนื่องจากพ่อค้ามุสลิมหลายคนจะทำหน้าที่เป็นนายเรือด้วยโดยพวกมลายูก็เป็นกลุ่มที่มีความชำนาญด้านการเดินเรือ

ในสมัยรัตนโกสินทร์พวกมลายูยังคงเป็นประชากรมุสลิมที่มีจำนวนมากที่สุดในบรรดามุสลิมกลุ่มต่างๆที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในสยาม จากบันทึกของบาทหลวงปาเลอกัวซีในสมัยต้นรัชกาลที่ 4 กล่าวว่า มีประชากรเชื้อสายมลายูในสยามราว 1,000,000 คน⁸⁴ มุสลิมเชื้อสายมลายูส่วนใหญ่ถูกกวาดต้อนมาจากหัวเมืองปัตตานีและหัวเมืองมลายูตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 ต่อมาในรัชกาลที่ 3 ก็มีการปราบปรามหัวเมืองมลายูที่แข็งเมืองอีกหลายครั้ง ในหนังสือ "บันทึกรายวันเกี่ยวกับความเป็นอยู่ในกรุงสยาม" โดย ศาสนาจารย์ กุดสลอฟฟี หมอสอนศาสนาชาวเยอรมันซึ่งเข้ามาเผยแพร่คริสต์ศาสนาในสมัยรัชกาลที่ 3 กล่าวถึงพวกมลายูที่ถูกกวาดต้อนมาเป็นเชลยยังสยามไว้ว่า ส่วนใหญ่เป็นทาส

⁸² ลาตูแบร์ , *ราชอาณาจักรสยาม เล่ม 1*, แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร (กรุงเทพฯ: ก้าวหน้า, 2510), หน้า 501.

⁸³ Nicolas Gervaise, *The Natural and Political History of the Kingdom of Slam*, tr. John Villiers (Bangkok : White Lotus, 1989), p. 58.

⁸⁴ Monsignor Jean-Baptiste Pallegoix, *Description of the Thai Kingdom of Slam*, p. 2.

หรือไม่ก็เป็นแรงงานทำการเพาะปลูก⁸⁵ ในหนังสือเรื่อง “การเดินทางไปสู่สยาม-กรุงเทพฯ” โดย เอิร์ล ยอร์ช วินเซอร์ กล่าวถึงพวกมุสลิมมลายูที่ถูกกวาดต้อนมาเป็นเชลยว่า

... ในประเทศสยามยังมีคนต่างชาติอื่นๆอาศัยอยู่อีก เช่น พม่า เขมร และโคชินจีน ซึ่งทุกชาติจะต้องเคารพต่อเจ้าหน้าที่ชาวสยาม ส่วนคนมลายูมีจำนวนไม่น้อย และมักอยู่ในฐานะทาส และมักกระจัดกระจายกันภายในประเทศ โดยทำงานในไร่ของพวกขุนนางที่เป็นเจ้านายของตน หลายปีที่ผ่านมาชาวสยามได้ขยายอำนาจเข้าไปในคาบสมุทรมลายูทุกปีเพื่อหาทาสมาใช้งาน รายละเอียดคือรัฐไทรบุรีซึ่งเป็นเมืองที่อยู่ตรงข้ามกับปีนังก็ถูกยึดเข้ามาอยู่ในครอบครองของสยามโดยคนอังกฤษผู้หวังประโยชน์ทางการค้าจากพระเจ้ากรุงสยาม⁸⁶

⁸⁵ คาร์ล ออกัสตัส ฟริตริค กุตสลาฟฟี, “บันทึกประจำวันเกี่ยวกับความเป็นอยู่ในกรุงสยาม,” หน้า 79.

⁸⁶ เอิร์ล ยอร์ช วินเซอร์, “การเดินทางไปสู่สยาม- กรุงเทพฯ,” แปลโดยสารภี สิริสิงห ใน รวมเรื่องแปล หนังสือเอกสารทางประวัติศาสตร์ ชุดที่ 1, หน้า 127.

ภาพที่ 16 : ชาวมลายูหรือมาเลย์ในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์

ที่มา : ภาพจาก International Centre of Ethnic Studies, Kandy Sri Lanka (ICES)

ราชสำนักพยายามแบ่งแยกพวกมุสลิมเหล่านี้ให้กระจายตัวไปยังเขต
ชานพระนคร และหัวเมืองต่างๆ ส่วนหนึ่งเพื่อขยายแรงงานออกไปสู่พื้นที่
การผลิตนอกเขตพระนคร นอกจากนี้ยังเป็นการป้องกันไม่ให้พวกมุสลิมที่
กวาดต้อนเข้ามาเป็นเชลยสงครามเหล่านี้สามารถรวมตัวกันเพื่อก่อความไม่
สงบ⁸⁷ หรือเป็นปฏิปักษ์ต่ออำนาจราชสำนักเหมือนกับที่เคยเกิดขึ้นมาแล้วใน

⁸⁷ เสาวนีย์ จิตต์หมวด, *กลุ่มชาติพันธุ์: ชาวไทยมุสลิม*, หน้า 110.

94 “แขก” ในโคลงภาพคนต่างภาษาที่วัดโพธิ์

สมัยอยุธยาตอนปลาย⁸⁸ การแบ่งแยกมุสลิมออกเป็นกลุ่มย่อยๆ นี้ทำให้อำนาจ
ต่อรองของมุสลิมเหล่านี้มีน้อยมาก และทำให้ง่ายต่อการควบคุมโดยเจ้า
พนักงานของราชสำนัก⁸⁹

ภาพที่ 17-18 : ชาวมลายูในชุดแต่งกายประจำถิ่น

ที่มา : ภาพจาก International Centre of Ethnic Studies, Kandy Sri Lanka (ICES)

⁸⁸ คือ กรณีกบฏมัทกะสันซึ่งเกิดขึ้นในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์เป็นการก่อกบฏของมุสลิมจากหมู่เกาะอินโดนีเซีย โดยมีพวกเชื้อสายมลายูหรือแขกมาเลย์ร่วมด้วย

⁸⁹ จุฬิศพงศ์ จุฬารัตน์, *ขุนนางกรมท่าขวา*, หน้า 311.

พวกมลายูเป็นกลุ่มมุสลิมที่ชาวสยามรู้จักเป็นอย่างดี ดังจะเห็นได้จากโคลงบรรยายถึงถิ่นฐานดั้งเดิมของคนเหล่านี้ที่ว่ามาจากเมืองต่าง ๆ เช่น ยะหริ่ง เประ และไทรบุรี

8. ภาพจาม : มุสลิมจากอาณาจักรจัมปา

๔๙

๐	แขกจามเจืออย่างป้อม	ปานเขมร
	ผิวเพื่อนดำดูหมาย	หมึกไล่
	สถานถิ่นอยู่บริเวณ	เวียงละเวง
	เสพย์สัตว์นกเนื้อไช้	เชือดคอ ฯ

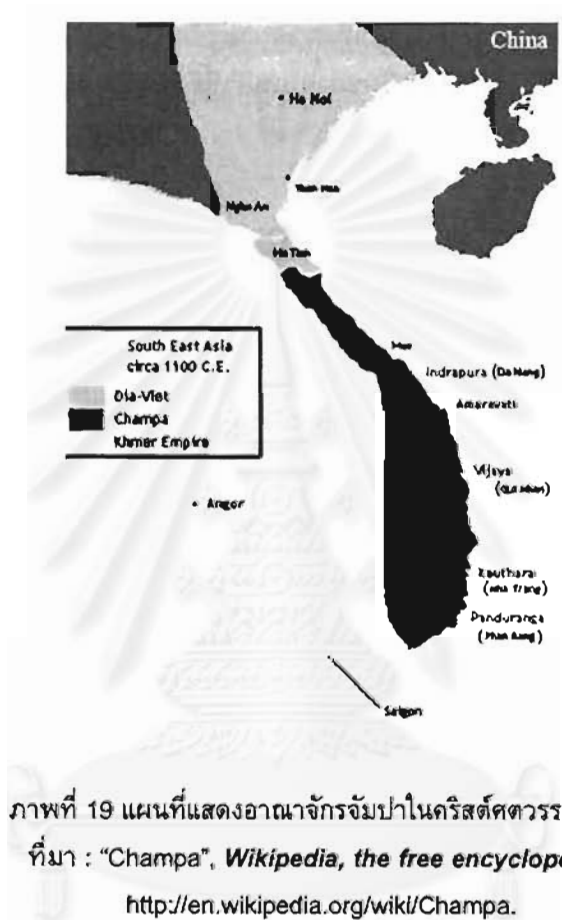
๕๐

๐	โพกผ้าเช็ดหน้าแฉก	พรรคชอม
	เสื่อใส่ลายลออคุม	ถึพร้อย
	สวมถุงน่องกรอมเชิง	แจกสาย
	เอวเหน็บมิดน้อยล้ำ	กฤษไกร

ขุนธนสิทธิ์⁹⁰

จาม (*Cham*) หรือแขกจามเดิมตั้งถิ่นฐานอยู่ทางตอนใต้ของเวียดนาม บริเวณสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขง ชนชาติจามเป็นกลุ่มชาติพันธุ์พวกเดียวกับชาวมลายูและชวา เชื่อว่ามีต้นกำเนิดในเกาะบอร์เนียวก่อนจะเคลื่อนย้ายมาอยู่บนแผ่นดินใหญ่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ราวคริสต์ศตวรรษที่ 1-2

⁹⁰ ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน ฯ หน้า 707.

ภาพที่ 19 แผนที่แสดงอาณาจักรจัมปาในคริสต์ศตวรรษที่ 12
ที่มา : “Champa”, *Wikipedia, the free encyclopedia*,
<http://en.wikipedia.org/wiki/Champa>.

จามมีอาณาจักรของตนเองคือ “จัมปา” (*Champa*) รุ่งเรืองเมื่อราวคริสต์ศตวรรษที่ 7 มีอาณาเขตครอบคลุมบริเวณเวียดนามตอนกลางถึงตอนล่างในปัจจุบัน ชาวจามเดิมนับถือศาสนาฮินดูและพุทธศาสนานิกายมหายาน ต่อมาทำสงครามกับพวกเจนละบรรพบุรุษของเขมรผลัดกันแพ้ผลัดกันชนะ ในคริสต์ศตวรรษที่ 12 ชาวจามหันมารับนับถืออิสลามจากพ่อค้า

มุสลิมอาหรับและอินเดีย กระทั่งล่วงถึงคริสต์ศตวรรษที่ 15 ชาวจามถูกถูกรานจากไคเวียดหรือเวียดนามทางเหนือทำให้ต้องถอยร่นลงมาสู่ปากแม่น้ำโขง

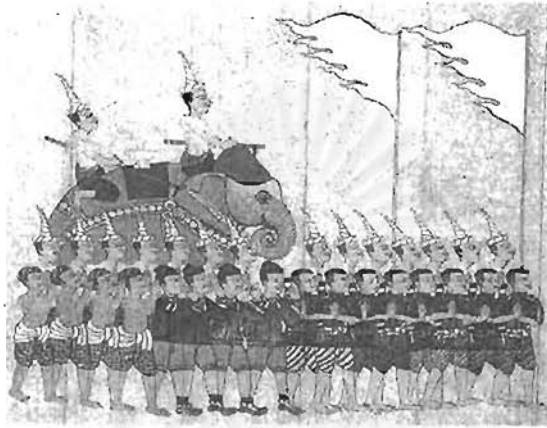
ชาวจามจำนวนหนึ่งลี้ภัยอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในกรุงศรีอยุธยา ตั้งแต่ในสมัยอยุธยาตอนต้นโดยมีประชากรอยู่บริเวณปากคลองคูจามหรือที่เอกสารเก่าเรียกว่า “ปทาคูจาม” แปลว่า “ค่ายคูของชาวจาม”⁹¹ ซึ่งอยู่ด้านใต้ของเกาะเมืองใกล้กับวัดพุทไธสวรรย์ ชาวจามเดินทางเข้ามาสู่สยามเป็นระยะๆ ส่วนหนึ่งเพื่อประกอบการค้าและอีกส่วนหนึ่งอพยพเข้ามาเพราะปัญหาการเมืองเนื่องจากอาณาจักรจัมปาถูกรุกรานโดยเวียดนามในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 15 ทำให้ชาวจามจำนวนหนึ่งต้องอพยพลี้ภัยไปยังชาว

⁹¹ “ปทา” เป็นภาษาเขมร แปลว่าค่าย “ปทาคูจาม” จึงแปลว่าค่ายคู หรือที่อยู่ของชาวจาม ปทาคูจามเป็นคำที่ปรากฏอยู่ในพระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์กล่าวว่าในพ.ศ.1952 สมเด็จพระรามาธิบดีราช (ครองราชย์ระหว่าง พ.ศ.1938-1952 หรือ ค.ศ.1395-1409) ทรงให้จับกุมออกญามหาเสนาบดีในข้อหาเป็นกบฏ ออกญาผู้นี้จึงหนีออกจากพระนครโดยข้ามแม่น้ำไปยังฝั่งปทาคูจาม ต่อมาขุนนางผู้นี้ได้ทูลเชิญสมเด็จพระนเรศวรมหาราช (ครองราชย์ระหว่าง พ.ศ.1952-1967 หรือ ค.ศ.1409-1424) ผู้ครองเมืองสุพรรณบุรีให้เสด็จมาเอาราชสมบัติ สมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้ทรงเนรเทศสมเด็จพระรามาธิบดีราชให้ไปครองเมืองที่ปทาคูจามแทน บริเวณดังกล่าวยังคงมีศาสนสถานของแขกจาม คือ มัสยิด และกุโบร์อยู่ในปัจจุบัน (ดูรายละเอียดใน “พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์” ใน พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ ฉบับสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส และพงศาวดารเหนือ เล่ม 1 (พระนคร:โรงพิมพ์คุรุสภา, 2504), หน้า 4.; พลับพลึงคงชนะ, “พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ชุมชนจาม อยุธยา,” วารสารประวัติศาสตร์ (2542): 71.)

มลายู กัมพูชา และสยาม⁹² นอกจากนี้ชาวจามซึ่งไปตั้งชุมชนอยู่ในกัมพูชายังถูกกองทัพของสยามที่ยกไปตีกัมพูชากวาดต้อนมาเป็นเชลย⁹³ เมื่อมีชาวจามอพยพเข้ามามากขึ้นชุมชนจึงขยับขยายออกไปโดยตั้งบ้านเรือนขนานไปตามแนวสองฟากคลองคูจาม ชาวจามที่เข้ามาในสยามประกอบอาชีพค้าขายเดินเรือ เป็นช่างฝีมือ นอกจากนี้ยังทอผ้าไหมขาย

⁹² D.G.E. Hall, *A History of South - East Asia*, p. 218. ; Raymond Scupin, “Islam in Thailand before the Bangkok Period,” *Journal of The Siam Society* 69, 1 (January 1980) : 68.

⁹³ ชาวจามซึ่งเดิมอาศัยอยู่ในอาณาจักรจัมปา ถูกเวียดนามรุกรานจนต้องอพยพไปตั้งถิ่นฐานในประเทศใกล้เคียง ส่วนหนึ่งอพยพเข้าไปในกัมพูชา และตั้งชุมชนอยู่ในเขตกัมปงทม (Kampong Thom) และกัมปงจาม (Kampong Cham) ใกล้กับแม่น้ำโขง ห่างจากพนมเปญเมืองหลวงปัจจุบันไปราว 120 กิโลเมตร เมื่อสยามยกทัพไปตีกัมพูชาคงได้กวาดต้อนชาวจามเข้ามาด้วย (ดูรายละเอียดในพลับพลึง คงชนะ, “พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ชุมชนจาม อยุธยา, ” : 71.; Donald P. Whitaker, *Area Handbook for the Khmer Republic (Cambodia)* (Washington: U.S. Government Printing Office, 1973), p. 73.; Raymond Scupin, “Islam in Thailand before the Bangkok Period,” : 68.); ปัจจุบันมีชาวจามในเขมรราวร้อยละ 4 ของประชากรทั้งหมด (ดูรายละเอียดใน <http://agnesreportages.free.fr/reportages /index.htm>.)

ภาพที่ 21 : จิตรกรรมรูปอาสารวมในกระบวนพยุหยาตราทางสถลมารค
จากสมุดข่อยวัดยม

ภาพที่ 22 : สตรีชาวจามมุสลิมในประเทศเขมร

ที่มา : <http://cambodia.humans.ch/people&countryside/index.htm>

วารสารอักษรศาสตร์ ปีที่ 36 ฉบับที่ 1 มกราคม – มิถุนายน 2550

ภาพที่ 23 : ชาวจากมุสลิมในปัจจุบันแต่งตัวคล้ายกับมุสลิมเชื้อสายมลายู

9. ภาพหุ้ยหุย : ชาวจีนมุสลิม

๕๓

๑ หุ้ยหุยเพศนี้เพื่อน	ใครเห็น
สฤษดิรูปร่างแจ่มเจดย	เล่าไว้
ประเทศที่อยู่กระเด็น	แดนจรด
แขกใช้แขกใช้ชั้น	จีนพ่อ
	เสพย์หมู

๕๔

๐ กางเกงรัดผัดเปรี้ยว แพรหงอน ไก่เหยย
 เสื้อใส่สีแดงดู ผาดจำ
 รองเชิงชาติเชิงงอน เชิงใส่ สวมแยม
 สักหลาดหมวกหน้าหมา ใหม่ศรี ๕
 ขุนชนสิทธิ์^{๙๔}

ศาสนาอิสลามเผยแผ่เข้าไปในจีนตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 13 ต่อมา มีการตั้งชุมชนของมุสลิมในจีนตั้งแต่ก่อน พ.ศ.1888 (ค.ศ.1345)^{๙๕} มุสลิมจาก อาหรับ เอเชียกลาง และเปอร์เซีย เข้าไปตั้งถิ่นฐานและแต่งงานกับสตรีพื้นเมืองทำให้เกิดการขยายชุมชนมุสลิมในจีน จีนมุสลิมมีชื่อเรียกอีกอย่างว่า พวกฮุย (Huis) ซึ่งเป็นคำที่ชาวจีนใช้เรียกมุสลิม โดยแบ่งออกเป็น 3 กลุ่มคือ กลุ่มแรกเรียกว่ามุสลิมใหญ่ (The Numerous Groups) ประกอบด้วยชาติพันธุ์ หุย อุยกูร์ (Uyghurs) และคะซัค (Kazakh) กลุ่มที่ 2 ได้แก่พวกดองเซียง (Dongxiang) หรือมุสลิมมองโกล คัยร์กีซ (Kyrgyzes) หรือมุสลิมเชื้อสายตุรกีในแถบแคว้นเตอร์กิสถาน ตอนใต้ของเทือกเขาเทียนชาน และแถบอัลไตในรัสเซีย กลุ่มที่ 3 ได้แก่พวก เบออัน (Baoan) ทาจิก (Tajik) และตาดาร์

^{๙๔} ประชุมจาริกวัดพระเชตุพน ๗, หน้า 708.

^{๙๕} จากบันทึกของอิบน์ บัตตุตา (Ibn Battuta) นักเดินทางมุสลิมชาวโมร็อกโก ซึ่งเดินทางมายังเมืองกวางตุ้งเมื่อ พ.ศ. 1888 พบว่ามีชุมชนมุสลิมตั้งอยู่มั่นคงแล้วในเมืองท่าแห่งนี้ (ดูรายละเอียดใน Jean A. Berlie, *Islam in China* (Bangkok: White Lotus, 2004), p. 1.)

102 “แขก” ในโคลงภาพคนต่างภาษาที่วัดโพธิ์

พวกนี้ตั้งถิ่นฐานอยู่แถบแคว้นซินเกียงตะวันตกเฉียงใต้ของจีน เขตพรมแดนของคาซัคสถาน (Kazakhstan)⁹⁶

ภาพที่ 24-25 : หุยในยุคนานสาธารณรัฐประชาชนจีน
ที่มา : www.answers.com/topic/hui-people

พวกฮุยเคอร์นี่เรียกอีกอย่างว่าพวกหุยหู หรือ หุยหุย (Huihu, Huihui) ซึ่งส่วนใหญ่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในเขตตะวันตกเฉียงใต้ของจีน ส่วนพวกหุยตั้งชุมชนอยู่ตั้งแต่ยุคนานลงมาจนถึงรอยต่อของพม่าและไทยตอนเหนือส่วนมากนับถือนิกายซุนนีย์ พวกหุยเป็นพ่อค้าที่ชำนาญการเดินเรือและการค้าทางบกโดยเข้ามาตั้งชุมชนค้าขายอยู่ตามเขตภูเขาและเส้นทางค้าขายแม่น้ำโขง⁹⁷ บันทึกของชาวตะวันตกในช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์ก็ได้กล่าวถึงพวกจีนมุสลิมไว้เช่นกัน จากเอกสารของ W. J. Archer เจ้าพนักงานในสถานกงสุล

⁹⁶ Jean A. Berlie, *Islam In China*, p. 3.

⁹⁷ *Ibid.*, p. 88.

อังกฤษประจำเชียงใหม่เมื่อ พ.ศ. 2433 (ค.ศ.1890) กล่าวถึงมุสลิมหรือผู้ที่นับ
ถือศาสนาอิสลามชาวยุন্নาน โดยระบุว่าคนเหล่านี้ไม่บริโภคน้ำมันสุกร⁹⁸ เป็นไป
ได้ว่าชาวสยามในยุครัชกาลที่ 3 น่าจะรู้จักพวกหุยอยู่บ้างไม่ว่าจะจากความรู้ที่
ผ่านทางบาทหลวงตะวันตก หรืออาจจะมีคนเหล่านี้เข้ามาค้าขายในพระนคร
เพราะพวกหุยมีความชำนาญการค้าและล่ามที่รู้หลายภาษา ทั้งจีน และอาหรับ
อย่างไรก็ดีเป็นความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนของผู้แต่งโคลงบรรยายลักษณะของ
มุสลิมกลุ่มนี้ว่าบริโภคน้ำมันสุกรซึ่งอันที่จริงพวกหุยก็มีกฎระเบียบเหมือนมุสลิม
ทั่วไปคือพวกเขาไม่รับประทานเนื้อสุกรเช่นกัน

ภาพที่ 26-27 อยู่เคอร์หรือหุยหุยในมณฑลซินเกียงของจีน
ที่มา : www.uyghuronline.com/photo.htm

⁹⁸ W. J. Archer , "Report on a Journey in the Me-kong Valley," *Blue Books, Siam No. 1 HMSO* (London : 1892), p. 8. cited in Andrew D.W. Forbes, "The Role of Hui Muslims in the Traditional Caravan Trade between Yunnan and Thailand," in *Asian Merchants and Businessmen in the Indian Ocean and the China Sea*, edited by Denys Lombard and Jean Aubin (New Delhi : Oxford University Press, 2000), p. 291.

ภาพที่ 28 : อุยกูร์กับชุดคลุมและหมวกสักกะหลาด

ที่มา : www.uygur.org/enorg/pictures/uyghurs.htm

อย่างไรก็ดีผู้เขียนเชื่อว่า หุ้ยหุ้ยซึ่งกล่าวอ้างถึงในโคลงบทนี้น่าจะหมายถึงพวกอุยกูร์ที่มาจากทางตะวันตกของจีนที่เรียกว่า หุ้ยหุ้ย สังกัดจากการแต่งกายด้วยแพรหงอนไก่ และสวมหมวกสักกะหลาดหน้าม้าอันเป็นชุดที่นิยมกันในหมู่ผู้ชายชาวอุยกูร์จากมณฑลซินเกียงของจีน ก่อนจะตกอยู่ภายใต้การปกครองของรัฐบาลจีนคอมมิวนิสต์พวกอุยกูร์นิยมแต่งกายด้วยเสื้อผ้าสีสดใสทอจากแพรหรือไหมลวดลายสวยงามมากทั้งสตรีและบุรุษ ต่อมาเมื่ออิทธิพลของลัทธิเหมาเข้าไปในซินเกียงทำให้การแต่งกายดังกล่าวเป็นที่ต้องห้าม ปัจจุบันชาวอุยกูร์หันมารื้อฟื้นประเพณีการแต่งกายสีสดใสแบบดั้งเดิมกันอีกโดยเฉพาะในเทศกาลต่าง ๆ ชาวสยามในรัชกาลที่ 3 บรรยาย

ภาพของหุ้ยหุยให้เห็นว่าเป็นพวกที่สวมอาภรณ์สีฉูดฉาด ซึ่งเป็นวัฒนธรรม
ของคนเหล่านั้นมาแต่เดิมก่อนที่จะเปลี่ยนแปลงการปกครอง

ภาพที่ 29 : ผ้าไหมสีฉูดฉาดสดใสของชาวอุยกูร์ในตลาด (บาร์ซาร์) พื้นเมือง
ที่มา : www.uygur.org/enorg/pictures/uyghurs.htm

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปัจจัยมบท : พหุสังคัมและ บทเรียนจากอดีต

ความรู้เกี่ยวกับ “แขก” ที่เป็น “มุสลิม” ในโคลงภาพคนต่างภาษาที่วัดโพธิ์สะท้อนให้เห็นถึงองค์ความรู้หลากหลายสาขาซึ่งมีได้อยู่ในรูปของลายลักษณ์หรือกวีนิพนธ์เท่านั้น ทว่าพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้หล่อรูปจำลองของคนต่างภาษาจำนวน 32 ชาติตั้งประดับไว้ที่วัดโพธิ์ครบตามคำบรรยายในโคลง แต่น่าเสียดายที่ภาพดังกล่าวได้สูญหายไปเหลืออยู่เพียงไม่กี่รูป โดยเฉพาะภาพของ “แขก” หรือมุสลิมได้สูญหายไปจนหมด

โคลงภาพคนต่างภาษาเป็นองค์ความรู้ประกอบไปด้วยภูมิปัญญาด้านชาติพันธุ์วรรณา ภูมิศาสตร์ ภาษาศาสตร์ ประวัติศาสตร์ จนถึงด้านศิลปกรรม เป็นการประมวลสรรพศาสตร์เพื่อถ่ายทอดเป็นวิทยาทานสู่สังคัมความชาญฉลาดในการนำเสนอ การอธิบายความและการสร้างสรรค์ผลงานทำให้ผู้ศึกษาได้รับความรู้ในหลากหลายสาขา เป็นการเปิดโลกทัศน์แห่งปัญญาในยุคที่สยามเริ่มเปิดประเทศรับความเจริญตามอย่างตะวันตก ผู้เขียนเห็นว่าควรส่งเสริมให้มีการศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบภาพและโคลงชุดนี้โดยผู้เชี่ยวชาญสาขาต่างๆ ทั้งชาติพันธุ์วิทยา ประวัติศาสตร์ ประวัติศาสตร์ศิลปะ รวมทั้งผู้มีความรู้ด้านมุสลิมศึกษาเพื่อทำความเข้าใจความรู้ชุดนี้ให้กว้างขวาง เพราะโคลงและภาพคนต่างภาษาที่วัดโพธิ์แสดงถึงภูมิปัญญาด้านมุสลิมศึกษาในสังคัมสยามเมื่อกว่าหนึ่งศตวรรษ ยิ่งได้ศึกษามากขึ้นก็จะพบว่า ปัญญาชนชาวสยามเมื่อ 200 ปีที่แล้วมิได้มีความรู้ด้อยไปกว่าชนชาติใด ทั้งยังพยายามรวบรวมความรู้ต่างๆ เพื่อให้ชาวสยามได้เรียนรู้เท่าทันกับการเปลี่ยนแปลงของโลก ทำให้หวนรำลึกถึงพระราชดำริในองค์พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงเตือนสติชาวไทยทั้งมวลไว้ว่า “การศึกษสงครามข้างญวน ข้าง

พม่า ก็เห็นจะไม่มีแล้ว จะมีอยู่ก็แต่พวกฝรั่ง ให้ระวังให้ต้อย่าให้เสียที่แก่เขาได้
การงานสิ่งใดของเขาที่คิดควรจะเรียนเอาไว้ ก็เอาอย่างเขา แต่อย่าให้มันถือ
เสื่อมใสไปที่เดียว ”

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

108 “แขก” ในโคลงภาพคนต่างภาษาที่วัดโพธิ์

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

กฎหมายตราสามดวง เล่ม 5. พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2507.

กาญจนาคพันธุ์. ภูมิศาสตร์วัดโพธิ์ เล่ม 1. พระนคร: บุรินทร์การพิมพ์, 2516.

กาญจนาคพันธุ์ และนายดำรา ณ เมืองใต้. เล่าเรื่องขุนช้างขุนแผน. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: อมรินทร์, 2545.

จุฬิศพงศ์ จุฬารัตน์. “ขันทักแขกในราชสำนักอยุธยา” ศิลปวัฒนธรรม ฉบับที่ 21, 6.

จุฬิศพงศ์ จุฬารัตน์. ขุนนางกรมท่าขวา. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546.

ดิเรก กุลสิริสวัสดิ์. ความสัมพันธ์ของมุสลิมทางประวัติศาสตร์และวรรณคดีไทย. กรุงเทพฯ: สมาคมภาษาและหนังสือแห่งประเทศไทย, 2517.

นิทานอิหร่านราชธรรม เล่ม 1. กรุงเทพฯ: องค์การค้ำคุรุสภา, 2506.

บันทึกเรื่องความรู้ต่าง ๆ เล่ม 2. พระนคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย, 2506.

ประชุมกาพย์เห่เรือสมัยกรุงศรีอยุธยา และรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2505.

ประชุมจารึกวัดพระเชตุพนฯ. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: ศิวพร, 2517.

ประชุมพงศาวดารภาคที่ 39 จดหมายเหตุบาทหลวงฝรั่งเศส ภาค 6.

พระนคร: องค์การค้ำคุรุสภา, 2511.

วารสารอักษรศาสตร์ ปีที่ 36 ฉบับที่ 1 มกราคม – มิถุนายน 2550

- เพ็ญศรี กาญจนมัย และ นันทนา กปิลกาญจน์. *รายงานผลการวิจัย
บทบาทมุสลิมในปลายอยุธยา-ธนบุรี พ.ศ. 2300-2325*. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2521.
- ฝรั่งเศสร์ อังรี ดุรแปง. *ประวัติศาสตร์ไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา ฉบับดุรแปง*.
กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2530.
- รัชนี้ สาดเปรม. *บทบาทของชาวไทยมุสลิมในภาคกลางและภาคใต้ของ
ประเทศไทยสมัยรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2315-2453*. วิทยานิพนธ์
ปริญญาโทบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2521.
- ลาธูแบร์. *ราชอาณาจักรสยาม เล่ม 1*. แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร.
กรุงเทพฯ: ก้าวหน้า, 2510.
- เสาวนีย์ จิตต์หมวด. *กลุ่มชาติพันธุ์: ชาวไทยมุสลิม*. กรุงเทพมหานคร:
กองทุนส่งเสริมจริธัมพร, 2531.

ภาษาต่างประเทศ

- A Shi'ite Encyclopaedia Version 2.0*. October 1995, encyclopaedia @
cs. stanford. edu.
- Berlie, Jean A. *Islam in China*. Bangkok: White Lotus, 2004.
- Bowring, John. *The Kingdom and People of Siam*. Kuala Lumpur:
Oxford University Press, 1969.
- Denys Lombard, Denys and Aubin, Jean. Editors. *Asian Merchants
and Businessmen in the Indian Ocean and the China Sea*.
New Delhi: Oxford University Press, 2000.

- Ferdowsi. *The Epics of the King, Shah-Nama the National epic of Persia*. translated by Levy, Reuben. London: Routledge & Keagan Paul, 1967.
- Findley, Carter Vaughn. *The Turks in World History*. New York: Oxford University Press, 2005.
- Gupta, Das Ashin. *Merchants of Maritime India, 1500 – 1750*. Great Yarmouth, Norfolk: Galliard, 1994.
- Hourani, Albert. *A History of the Arab People*. New York: MJF Books, 1991.
- Halil Inalcik, Halil. *The Ottoman Empire*. London: Butler & Tanner, 2003.
- Lawrence, James. *Raj: The Making and Unmaking of British India*, Reprinted. London: Abacus, 2002.
- Muhammad Rabi. *The Ship of Sulaiman*. translated by O' Kane, John. London: Routledge & Paul Keagan, 1972.
- Netton, Ian Richard. *A Popular Dictionary of Islam*. London: Curzon Pres, 1992.
- Pallegoix, Monsignor Jean-Baptiste. *Description of the Thai Kingdom of Siam*. Bangkok: White Lotus, 2000.
- Pinto, Fernão Mendes. *Subsidios para a sua Biografia*, translated by Aires Christovao. Lisbon: Academia das Ciencias, 1904.
- Scupin, Raymond “Islam in Thailand before the Bangkok Period”. *Journal of the Siam Society* 68, 1 (1989): 55-71.

จุฬิศพงษ์ จุฬารัตน์ 111

Smithies, Michael. translated. *The Chevallier de Chaumont and the Abbé de Choisy Aspects of the Embassy to Siam*. Chiang Mai: Silkworm Books, 1997.

วารสารอักษรศาสตร์ ปีที่ 36 ฉบับที่ 1 มกราคม – มิถุนายน 2550